

Országos Tudományos Diákköri Konferencia

A Magyar Királyság északi irányú borkereskedelme a 16. században

2015. január 3.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
1. Bevezetés.....	3
1.2. Tokaj-Hegyalja földrajzi háttere, és klimatikus tényezői.....	5
1.3. Szőlőtermesztés, bortermelés és borkereskedelem a Hegyalján.....	7
1.3.1. A szőlőművelés alakulása Tokaj-Hegyalján a 15–16. században.....	7
1.3.2. A szőlőbirtok, mint különleges jogállású tulajdonlási forma.....	9
1.3.3. A borkereskedelem fejlődése.....	12
1.3.3.1. A bor értékesítése a városokon belül.....	14
1.3.3.2. A bor távolsági kereskedelme.....	14
2. Az 1557-es és 1558-as Kassai tiltások értelmezése a borkereskedelem szemszögében.....	21
2.1 A hálózat kutatás.....	24
2.2 Hans Vogelweider üzleti kapcsolatai.....	25
2.3 Garai Mátyás üzleti kapcsolatai.....	27
3. Az 1567-es nagyszombati vámnapló.....	28
3.1 A harmincad-jegyzék jellemzői.....	28
3.2 A forráscsoport.....	28
4. Az 1567-es kamarai bejegyzések.....	35
5. Az eredmények értelmezése.....	36
6. Összefoglalás.....	37
Bibliográfia.....	39
Levéltári források.....	39
Szakirodalom.....	39

1. Bevezetés

A Magyar Királyság 16. századi borkivitelének a kutatása során jelentős forráshiánnyal szembesülünk. A kora újkori magyar gazdaság egyik alappillére a mezőgazdasági termékek exportja volt. Annak ellenére, hogy az élőállat, az állatbőrök és a prémek után a legfontosabb kereskedelmi terméknek a bor számított, nagyon kevés forrás maradt ránk a téma kutatását segítve. A korabeli kereskedelem elemzésében nagy segítségünkre lehetnek a vámnaplók. Ezekből azonban nem maradt fenn folyamatos, több évre kiterjedő példány. A másik lehetséges út a kutatás számára, a borexporttal foglalkozó társaságok üzleti könyveinek vizsgálata lehetne. Ez a forráscsoport is nagyon kevés számú vizsgálati anyaggal rendelkezik. Mindezek hiányában fel kell kutatnunk minden olyan forráscsoportot, amelyek áttételes információkkal is szolgálhatnak a témához. Ilyen vizsgálatok célozhatják többek között a fennmaradt töredékes vámnaplókat, kamarai bejegyzéseket, illetve a térség városkönyveit.

Dolgozatom három forráscsoportra épül. Ennek megfelelően az egyes tartalmi egységek felépítése az adott forráscsoport sajátosságaihoz, elemzési lehetőségeihez igazodik.

Munkám első részében a Tokaj-hegyaljai borvidék jellemzőit mutatom be a vizsgált időszakra vonatkozóan, mivel a 16. századtól ez volt az a terület, amely egyik legfontosabb bázisát képezte az északi irányú borexportnak. Az 1557-es és 1558-as kassai tiltások vizsgálatával felépíthető egy, a század középső időszakára és a forrás információtartalmára épülő hálózatelemzés, amellyel a borkereskedelemben résztvevő kereskedők üzleti kapcsolatait vizsgálhatjuk.¹ Ennek kapcsán betekintést nyerünk a polgári kereskedő réteg gazdasági és kapcsolati viszonyaiba.

Munkám második tartalmi egységében az 1567-es nagyszombati vámnapló értékelését a klasszikus kereskedelemtörténeti kutatás módszertanának felhasználásával végzem. Ennek eredményéből nyerhetünk képet a vizsgált terület és időszak borkereskedelméről.²

A dolgozatban kitérek még a Magyar Kamarai anyagok 1567-es bejegyzéseinek csoportjára, viszont ennek az információs bázisa erősen sporadikus.³ A kamarai anyagokra a témát tekintve inkább csak adalékként tekinthetünk, ám figyelembe véve a forráshiányt, ez is

¹ KVT

² MNL OL E 210

³ MNL OL MKL MKR E15

jelentős információkat hordozhat a kutatás számára, ha azokat rendszer szinten tudjuk értelmezni.

A fent említett forráscsoportot tekintve azt a megállapítást tehetjük, hogy a téma kutatásában a társadalom- és a gazdaságtörténetet együttesen kell értelmezni és használni. Munkám során arra a meggyőződésre jutottam, módszertani megközelítés lehet a legeredményesebb a vizsgált források elemzéséhez.

A munka megírásával az alábbi kérdésekre szeretnék választ adni:

- Miként változott a bor, mint kereskedelmi árucikk a Hegyalja gazdasági életében és a borkereskedők kapcsolati hálózatában a 16. század második felében?
- A bor, mint kereskedelmi cikk, hogyan illeszkedett a 16. század folyamán a vizsgált térség árústruktúrájába?

Dolgozatomban ötvözni szeretném a nyugaton már számos tudományos műhely által követett módszertani kereteket (ld. történeti hálózat kutatás), a klasszikus kereskedelem történet kutatási módszertanával.

1.2. Tokaj-Hegyalja földrajzi háttere, és klimatikus tényezői

Az idők során világhírűvé vált Tokaj–hegyaljai borvidék az abaújszántói Sátor-hegytől, az újhelyi Sátor hegyig terjed („*incipit in Sátor, definit in Sátor*”).⁴ Az első hiteles forrás, amely arról tudósít, hogy a területen szőlők találhatók, az 1251-es keltezésű Turóczi prépostság alapítóleveléből való.⁵ A 16. században az előző századoktól megfigyelhető éghajlat hűvösebbé válása következtében a Felföld középkorból eredeztethető szőlőkultúrája szinte megsemmisült, de mindenképpen jelentéktelenné vált így mások mellett a tokaj-hegyaljai borvidék lett a felföldi gazdag vásárlók bázisa.⁶ Ezt követően a török betörésére lett e vidék a történelmi Magyarország legjelentősebb borvidéke.

Ahhoz, hogy átlássuk azt a folyamatot, amely során Tokaj–Hegyalja kivívta ezt a történelmi szerepet, illetve hogy hogyan őrizte meg a tokaji bor a 16. századtól mind a mai napig kiemelkedő pozícióit a fogyasztási piacon, először át kell tekintenünk a térség környezeti adottságait. A terület az Eperjesi-Tokaji hegység természetföldrajzi kistája. Földtani tulajdonságait tekintve a terület alapkőzete legnagyobb részben riolittufa, aminek lejtőhordaléka ásványi anyagokban, nyomelemekben gazdag, ami jelentősen hozzájárul az itt termesztett szőlőből készült bor zamatanyagainak bőségéhez.⁷ A riolituffa és az ásványban gazdag lejtőhordalék, a terület egykori vulkanikus tevékenységnek köszönhető.

Domborzatát tekintve azt látjuk, hogy a dombvidék délnyugati–északkeleti irányban végigfutó délkeleti kitérűsű tagolt képződmény, amelynek magassága mintegy 100–530 méter között váltakozik. A talajtani tényezők mellett a szőlőtermesztés fontos kritériumai a megfelelő klimatikus viszonyok is. Ezt tekintve azt a megállapítást tehetjük, hogy Hegyalja a mérsékelt meleg, mérsékelt száraz éghajlati körzetbe tartozik. Különleges adottsága a hosszú csapadékszegény, napfényben gazdag kora őszi, ami az aszúsodás egyik alapfeltétele.⁸ Ebből a tényezőből következtethetünk arra, hogy a ma leírható éghajlati viszonyok közel azonosak voltak a dolgozatban vizsgált 16. századival, az aszúsodás klimatikai feltételeit figyelembe véve.⁹

⁴ BOROS – HORVÁTH – CSÜLLÖG 2012. 26

⁵ BOROS – HORVÁTH – CSÜLLÖG 2012. 26.

⁶ FRISNYÁK – GÁL 2012 135.

⁷ BOROS – HORVÁTH – CSÜLLÖG 2012. 28.

⁸ BOROS – HORVÁTH – CSÜLLÖG 2012. 31.

⁹ OROSZ 2012. 89.

Mindez azt támasztja alá, hogy az aszúsodás feltétele, a maihoz hasonlóan már fennállt, mivel az utóbbi jelenség kialakulásához elsősorban a megfelelő időjárási körülmények szükségesek. Amennyiben az aszúsodást említjük fontos megtudni, hogy mi is az, ami meghozta a világhírt eme kitűnő tájnak, amiről még a pápa is elismerően nyilatkozott 1562-ben.¹⁰ A folyamat akkor jöhet létre, ha az októberre kitolódott szüret előtti augusztusban és szeptemberben néhány napos esőzés következik be. Ilyenkor az érett szőlőbogyókon megtelepedő egyébként szürke rothadást okozó *Botrytis cinerea* gomba hatására a szőlőbogyók felrepednek, elveszítik víztartalmukat, besűrűsödnek, összetömörödnek, cukortartalmuk 40–50 %-ra nő.¹¹

A szőlőtermesztés helyének, esetünkben Tokaj–Hegyaljának a makro klimatikus viszonyait a felszíni formák, a lejtőszög mértéke, a talaj minősége és szerkezete, a növényborítottság mértéke és annak szerkezete, a tengerszint fölötti magasság és az évi középhőmérséklet, valamint a csapadékmennyiség és eloszlás és végül a napfénytartam jellemzői befolyásolják.¹² A vizsgált térséget tekintve az alábbi tényezőket elemezhetjük a 16. századra vonatkoztatva. Ezen tényezők nem változtak jelentős mértékben az eltelt mintegy 500 évben.

- Talaj: vulkanikus alapkőzetten agyag vagy lösztalaj, ami keveredett vulkáni tufák málladékával. Ennek jelentős szerepe van a kialakult összetett talajréteg hő raktározó és hő kisugárzó, valamint vízraktározó és vízáteresztő képessége szempontjából.
- Terület fekvése, lejtők kitettsége: délies napos lejtők, amelyek 130–260 méter magassággal a legmegfelelőbbek.

Hangsúlyozandó, hogy a dolgozatban vizsgált korszak még megelőzi a nagy környezet átalakító munkákat (leginkább a Tisza szabályozása) így tehát az ahhoz kapcsolódó tényezők nem feltétlenül egyezhettek meg a mai környezeti feltételekkel, ám a fent említett két tényező, a domborzati csoporthoz tartozva kevésbé volt változékony.

¹⁰ 1562-ben a tridenti zsinat záró szakaszában a magyar egyházat Draskovits György képviselte, aki tállyai borral ajándékozta meg a pápát. OROSZ 2012. 84. Ettől fogva jelentősége a Vatikánban is megnő, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a közismert tény, hogy a 18. században a pápa, hallva a rossz terméséről a Hegyalján, Szent Orbán pápa (a szőlőtermesztés védőszentje) teljes ereklyéjét ajándékozta Andrassy István grófnak, amelyet ma Monok Római katolikus templomában őriznek.

¹¹ BOROS – HORVÁTH – CSÜLLÖG 2012. 31.

¹² MAKRA – MIKA – VITÁNYI 2013. 226.

Összefoglalva kijelenthető, hogy Tokaj–Hegyalja földrajzi értelemben véve is egy különleges terület. Az aszú bor előállításának különleges ökológiai feltételei tovább növelik a gazdasági régió földrajzi jelentőségét.

1.3. Szőlőtermesztés, bortermelés és borkereskedelem a Hegyalján

Tokaj–Hegyalja a történelmi Magyarország legjelentősebb borvidéke lett a 16. század folyamán. Jelentőségét az oszmán betörés következtében hanyatlásnak indult szerémségi borvidék, illetve ebből következően a szerémségi bor piaci pozíció-csökkenésének köszönhette. Az alábbiakban a Hegyalján folyó szőlőtermesztés technikáját és egyes fázisait fogom bemutatni, illetve a térségből kiinduló borkereskedelmet, mint a közép-európai gazdasági rendszer egyik fontos alkotóelemét és mozgató rugóját kívánom vizsgálni.

1.3.1. A szőlőművelés alakulása Tokaj–Hegyalján a 15–16. században

A 16. század második fele a változás szelével érkezett Hegyaljára. Már a 15. században megfigyelhető volt hazánkban, hogy a mezővárosok száma megnövekedett, amely tendencia a 16. században tovább folytatódott. Ez alól a vizsgált terület sem volt kivétel. Itt is megszorodtak a mezővárosok. Ezen a viszonylag szűk területen 5–10 kilométerenként követték egymást, amivel a régió az ország egyik legsűrűbben lakott vidékévé vált. Ez a tény pedig arra enged következtetni, hogy a település földrajzi átalakulással párhuzamosan a nagy népességkoncentráció eredményeként megnövekedett a szőlőtermesztés munkaerőbázisa, amelyet a termelési tendenciák növekedése követett. A 15. század volt az alapja, a 16. század a szerémségi borvidék pusztulásával pedig a megteremtője a hegyaljai népességnövekedésnek és ezáltal a szőlőtermesztés felvirágzásának.¹³

Ebben a korszakban nemcsak demográfiai és településhálózati változás indult meg, hanem a szőlőtermesztés technikájában is átalakulása átalakult.

¹³ OROSZ 2012. 73.

A szőlő megmunkálásában az alábbi fázisokat figyelhetjük meg: az első, az ültetvény területének kialakítása, amely erdőirtással, vagy a terület gyeptől való feltörésével járt. E megfeszített munka után a vesszők elültetése következett. A szőlő beállítását követően minden évben Szent Gergely pápa napján (március 12.) kezdődött el az éves munka a szőlőkben a nyitással. A nyitás után a metszés volt a legmeghatározóbb munkafolyamat, amiben már megfigyelhető a változás. Ebben a metódusban az úgynevezett kopasz fejmettsést alkalmazták.¹⁴ Az ehhez használatos eszköz a baltás metszőkés, aminek hármas funkciója volt. A további megmunkálásban további újdonság volt a háromszori kapálás is, amivel alaposabbá vált a gyomirtás.¹⁵

A kapálás mellett a szőlők kötözése is fontos megmunkálási módszer volt. A legfontosabb és legnagyobb szabású munkafolyamatnak a szüret tekinthető. Ennek ideje október közepére tolódott ki. Ez a munkafázis az egész éves szőlőtermesztési tevékenység megkoronázásaként fogható fel, amiben a férfiak, a nők és a gyerekek is egyaránt részt vettek. A szőlő elszállítását idegen fuvarosokra bízta a gazdák. Mindezek után a fedés zárta az év teendőit a szőlőbirtokosok számára. A rendszeres feladatok mellett gondoskodni kellett a szőlő tápanyag-utánpótlásáról, amit trágyázással oldottak meg, ám számos bortermelő mikro régióban – így elképzelhetően Hegyalján is – a vízfogó gödrökben felhalmozódott földet hordták a tőkék tövéhez, amiről úgy vélekedtek, hogy olyan értéke volt, mint a trágyának.¹⁶ A másik időközönként megjelenő teendő a szőlő szaporítása volt, amit Hegyalján homlításnak neveztek.¹⁷ A szőlőtermesztés eme újításokkal megtűzdelt formáját a korszakban gyakran nevezték „*hegyaljai szokás szerinti*” szőlőművelésnek is, ami országos viszonylatban is elismert volt.¹⁸

Mindezek mellett fontos azonban azt is vizsgálni, hogy mi változott a bortermelésben a 16. század folyamán, aminek következtében a fent említett minőség-emelkedés megfigyelhető volt. Ami megkülönböztette a tokaji borvidék termését más magyarországiétól ekkor az, az aszú készítése volt. E borfajta létrehozásának feltételeivel a Tokajin kívül a soproni borvidék Ez a különleges és hazánkban páratlan borfajta hozta meg az európai

¹⁴A kopasz fejmettszés eredménye az volt, hogy ezáltal az új hajtás mindig a tőkefejből nőtt ki. OROSZ 2012. 78.

¹⁵ OROSZ 2013. 73.

¹⁶ ANDRÁSFALVY 2013. 19.

¹⁷ OROSZ 2012. 81.

¹⁸A szőlészeti eljárás népszerűségét mutatja, hogy egy zilahi polgár, Fodor Mihály tokaji szőlőjét sőt a művelte, s az volt a tulajdonos kifejezett kívánsága, hogy „*az szőlőnek... munkáját az Hegyally(i) szokás szerént*” adja meg minden esztendőben. OROSZ 2012. 83.

méreteket öltött sikert Tokaj–Hegyalja számára. Kezdetben ezt a bort főbornak, majd a lengyel vásárlók szamorodninak nevezték. Sajnos adataink azonban nincsenek arról, hogy mely szőlőfajták játszottak ekkor szerepet a borkészítésben, és hogy új szőlőfajták elterjedése okozhatta-e az aszú bor előállításának lehetőségét. Bizonytalan adatok arra engednek következtetni, hogy esetlegesen a kései érésű furmint volt az a fajta, ami ennek alanya lehetett.¹⁹

Az előbbieken részletezett folyamatok (a mezővárosok megnövekedett száma és az egyre nagyobb mértékű birtokvásárlás) annak kifejeződései voltak, hogy a megváltozott hegyaljai bortermelés és az elkészült borok, minőségüket tekintve már ekkor joggal vehették át a szerémi borok helyét.²⁰

A fentieket összefoglalva azt láthatjuk, hogy a 16. század a technikai fejlődés mellett a mezővárosok megszorodását, a birtokosok számának növekedését és a bortermelés fejlődését eredményezte Tokaj–Hegyalján.

1.3.2. A szőlőbirtok, mint különleges jogállású tulajdonlási forma

A szőlőtermesztés vizsgálatát érdemes más szempontból is végrehajtani. Ebben az aspektusban a szőlőterület nem mint gazdasági, hanem mint jogi egység kerül a megvilágítás középpontjába. A 16. század elején lezajló éghajlati változás és az azt követő pestisjárvány jelentős demográfiai csökkenést okozott Magyarország népességében. Ez a változás munkaerőhiányhoz vezetett, ami megmutatkozott a század eleji szőlőtermesztésben is. A század második felében megfigyelhető egy gabonaár-visszaesés, ami a korabeli birtokosoknak és kereskedőknek gazdasági nehézségeket okozott. Ennek enyhítése és/vagy megakadályozása végett a jövedelmezőbb szőlőtermesztés mellett döntöttek. Feltehetnénk a kérdést, hogy miért számított ekkor jövedelmezőbbnek a szőlőtermesztés a szántóföldi gazdálkodással szemben? A kérdés megválaszolása a szőlőbirtok korabeli egyedi jogállásában rejlik. Ezek sajátos jogállása munkaigényes megmunkálásukból fakadt.²¹ A szőlők ekkor már szabadon örökíthetők voltak és szabad forgalmuk volt, tehát szabadon adható-vehető ingatlanok voltak. Már a 14. századtól megfigyelhető Hegyalján, a szőlőterületek szabad adás-vétele. Ugyanezen század második feléből ismerünk olyan forrást, amely már nem csak helyi birtokosokat, de

¹⁹ OROSZ 2012. 85.

²⁰ OROSZ 2012. 76.

²¹ TÓZSA-RIGÓ 2006. 205.

ügynevezett extraneusokat is említi.²² A 14. századtól eme kedvező elidegenítési lehetősége a szőlőknek Tokaj-Hegyalján lehetőséget biztosított a helyi lakosoknak, majd pedig extraneusként a városi polgároknak és egyházi személyeknek is a szabad birtokforgalomra. A továbbiakban a birtoktulajdonlási típusok jellemzőivel kell megismerkednünk. A fentiekben említettük, hogy a helyi lakosok mellett kibontakozott az ügynevezett extraneitás is. Ebből a csoportból a városi polgárok hegyaljai birtoklását vizsgálom.

A 15. század második felében találkozunk városi birtokosokkal először, ám ekkor egyszerre többel is. Ezekben a tulajdonviszonyokban a mezővárosi lakos és a városi polgár között adás-vétel, öröklésből származó tulajdonszerzés, zálogosítás és hitelügyek fedezeteként történő lekötés figyelhető meg. Gecsényi Lajos adatait felhasználva elmondhatjuk, hogy 1467 és 1526 között 55 polgári és városi birtokos hozzávetőleg 89 birtokot tudhatott a magáénak. Amennyiben ezt az adatot lebontjuk, az egyes tulajdonosok lakhelye szerinti csoportokra az alábbi információkat kapjuk:

Birtokos lakhelye	Birtokosok száma	Birtokolt szőlők száma	Százalékos aránya
Kassa	48	72	80.89%
Bártfa	4	13	14.6%
Eperjes*	1	4	4.5%
Kisszeben	1	n.a.	n.a.
Krakkó	1	n.a.	n.a.

1. TÁBLÁZAT VÁROSI BIRTOKOSOK ÉS TULAJDONAIK MEGJELENÉSE TOKAJ-HEGYALJÁN²³

A fenti adatokból azt látjuk, hogy a meghatározó extraneus-ok közül a kassai polgárok, vagy esetenként Kassa városa emelkedik ki a legjobban, ami mögött lényeges különbséggel Bártfa következik, ezeket pedig Eperjes, Kisszeben és Krakkó követi.

A fent közölt adatokban, mint arra már utaltam, megjelenik egy másik tulajdonlási forma, a városok birtokszerzése. Ebben a városok közül a csillaggal megjelölt Eperjes és Bártfa járt az élen a 15. századtól, Kassa város ilyen irányú tevékenysége csak a 16. század

²²GECSÉNYI 1986. 475, Ez egy 1387-es forrás amelyben „Zsigmond király a Perényiek Wyl, Redmec, Alsóredmec, Alson helységekben élő jobbágynak a Patak és Újhely királyi városok hegyein fekvő szőlői után elengedi a kilencedet.”

²³ GECSÉNYI 1986. 478.

első felében figyelhető meg. Ezeknél a birtokügyleteknél a város közössége (*communitas civitatis*) volt a vásárló.

Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy ezt a képviselet a város mely tagjaiból állt, rögtön egy olyan kérdésre is választ kapunk, amit még fel sem tettünk. A korabeli forrásokat vizsgálva azt az eredményt kapjuk, hogy a város közössége a legtehetősebb városi polgárokból állt, akik egyben az ügylet haszonélvezői is voltak.²⁴ A kérdés pedig, amelyet a fentiekben említettem az, hogy miért volt fontos a városoknak a hegyaljai birtokszerzés? Erre a válasz a város gazdasági életében rejlik. A szőlőbirtokokon termelt szőlőt helyi értékesítése mellett a távolsági kereskedelemben is nyereségesen lehetett felhasználni. A városi szőlőbirtoklásnak is két példáját tudjuk megkülönböztetni. Az egyik Eperjesé, amely birtokait egy helyre összpontosította, amelyekhez már kezdetben házat és birtokot vásárolt. Bártfa esetében más megközelítést figyelhetünk meg. Ebben az esetben a birtoklás nagyobb területen, a szőlőket válogatva történt.

A következőkben a már megvásárolt birtokok kötelezettségeit és a birtokokból és tulajdonosaikból álló közösségek jellemzőit kell, hogy megtekintsük. Elsőként a szőlőbirtokokkal járó terheket vizsgáljuk meg. A birtokosoknak a szőlőterületek és a termelt bor után a már a Szent István-i időktől fennálló tizedet és a kilencedet kellett megfizetniük. Utóbbi a 16. századra a bor tekintetében a hegyvámként valósult meg. A harmadik adóteher, amely a bortermelőket sújtotta az ún. Királyi járadék volt, amelyet a mértéke után csöbör adónak is neveztek. Ez a termelőket terhelő földadóként jelent meg. A fenti adóterheket a már elemzett tulajdonlási formákra rávetítve a következőt látjuk: azon extraneus tulajdonosok, akik csak a szőlőbirtokot tudhatták magukénak, mentességet kaptak a kilenced fizetése alól, ám azoknak akik „házzal és telekkel is bírtak” részt kellett vállalniuk minden adóteherből.²⁵ A fentiekben említett terhek mellett megjelenik még a *sigillares*, amit a szüret idején, minden elszállított bor után fizettek, illetve az ún. Köből dénár, ami a már említett csöbör adó pénzbeli megváltása volt.

A létrejött birtokok egyfajta közösséget alkottak, amelyet szokás hegybéli helységnek is nevezni. Ebben a megfogalmazásban a helység szó jelentése, döntések hozatalára kijelölt hely.²⁶ A később gyakrabban használt elnevezés a hegyközség volt. Attól függően, hogy hol

²⁴ GECSÉNYI 1986.483

²⁵ GECSÉNYI 1986. 485.

²⁶ ÉGETŐ 1985. 17.

helyezkedett el a hegyközség, más-más típusú szabályozás szerint működött. Esetünkben a megfelelő fogalom a szabályozásra a városi statútumokban rejlik. Az önkormányzattal rendelkező mezővárosokban és a szabad királyi városokban a szőlőhegyek irányítása a városi magisztrátus feladata volt. Ebben a rendszerben a hegybírák és hegymesterek, csak kevésbé jelentős ügyekben döntöttek. A nagyobb ügyek döntője a város bírása, ill. a városi tanács volt.

A szőlőkre vonatkozó szabályokat a statútumokban tették közzé, amelyek kezdetben a városi törvények részét képezték, majd később jöttek létre az önálló sokpontos szabályozások.²⁷

Összefoglalva azt láthatjuk, hogy Tokaj-Hegyalján a 15.-16. század folyamán a helyi szőlőbirtoklás mellett, megjelent az ún. extarneitás is. A birtokosokra nem egyformán vonatkoztak az adóterhek, ill. ezeket a tulajdonosokat közösségbe fogta egy olyan "csoportosulás" amelyeket hegyközségeknek nevezünk. Ennek minden azonos területen szőlőt birtokló tulajdonos a tagja volt, akiket a városi tanács által hozott szabályok, az ún. statútumok formájában irányítottak.

1.3.3. A borkereskedelem fejlődése

A bor, mint a kereskedelem jelentős árucikke, az élet számos területén megjelenik a középkorban és marad meghatározó a kora újkorban. Megfigyelhetjük központi szerepét a keresztény kultúrkör szimbolikájában,²⁸ a középkori, kora újkori higiénias viszonyokból eredeztethető betegségek, járványok megelőzésében (vérhas, pestis.stb.), illetve a korszak gasztronómiájában is. Utóbbit tekintve azt mondhatjuk, hogy a középkori konyha fűszeres, és a tartósítás miatt erősen sózott ételeinek fogyasztása csak tovább növelte a bor iránti széles körű keresletet.²⁹ Mindezek mellett azonban azt a tényt sem szabad elfelednünk, hogy a szőlőbirtokokra sajátos jogállásukból adódóan kiváló befektetésként is tekintettek a birtokosok.

A borkereskedelem fejlődésében és globális méretűvé válásában alapvető szerepe volt a középkori városfejlődésnek. A 11. századtól új lendületet kapó és igen gyorsan fejlődő

²⁷ ÉGETŐ 1985 12. „A legkorábbi ilyen szabályozást a hegyaljai mezővárosok alkották meg 1641-ben. ”

²⁸ A katolikus vallás liturgiájában a bor a szentmise során az átváltoztatás után Krisztus vérének jelképezi, és egyben a megújulás szimbóluma is.

²⁹ TÓZSA-RIGÓ 2006. 201.

távolsági kereskedelem egyik fő mozgatórugója az Európa északnyugati részén meginduló gazdasági expanzió és urbanizáció volt.³⁰ Feltehetnénk a kérdést, hogy mindez hogyan kapcsolódott a borkereskedelem fejlődéséhez?

A választ a bortermelés térbeli megoszlásában kell keresnünk. A termelés egyik alapfeltétele a megfelelő klíma. Ez a klíma a legjobb mértékben a Mediterránemuban jelentkezett, amit a szőlőtermesztés hazájának is tekintünk. Ezen a területen az innen északabbra fekvő területek boraihoz képest jobb minőségű borok előállítására volt lehetőség, ami meg is adja a választ a feltett kérdésre, ugyanis a gazdasági expanzió útján kialakuló társadalmi csoportoknak ekkorra már megvoltak azok az eszközeik, amelyekkel a borokat, amelyeket fogyasztottak, a déli területekről szerezzék be. Ettől a momentumtól kezdve, a kialakulófélben lévő gazdasági elit mellett a bor távolsági kereskedelme is megjelenik. Ennek a ténynek a másik oldala az, hogy a távolsági kereskedelem is csak akkor tudott fejlődni, ha jelentős kereskedelmi központok alakultak ki. Ebből kiindulva azt mondhatjuk, hogy a város-, és a távolsági kereskedelem kialakulása, egymás fejlődésének alapfeltétele. Európai viszonylatban a 13. század végéig, a fent említett mediterrán borok, az Alpoktól délre fekvő vidékeken terjednek el, majd a század végétől figyelhető meg megjelenésük, az északabbi területeken. A 14-15. századtól az oszmán előretörés következtében a kasztíliai borok jelentősége nőtt meg az európai piacon.

Kutatásunk bortermelési területe, Tokaj–Hegyalja a kontinentális szőlőművelés és bortermelés csoportjába tartozik. A leghíresebb mediterrán bor a malvasiai bor volt, ami 14–15. században erre a területre is eljutott.³¹ A Mediterráneumtól északra a távolsági kereskedelemben a hajózható folyók játszottak döntő szerepet.³² A magyar borkereskedelmet is élénkítette a város fejlődés. Hazánkban a bor amellet, hogy fontos ételmezési cikk volt, egyben státusszimbólumként is funkcionált a városi közép-és felső réteg körében, a bortermelés és a borkereskedelem pedig, mivel megkövetelte vagy legalábbis elősegítette a jelentősebb piaci központok kialakulását, nagyban hozzájárult a városfejlődés folyamatához.³³ A történelmi Magyarországon is kialakult azon városok hálózata, amelyek a magyar bor, esetünkben a tokaji-hegyaljai távolsági kereskedelmét irányították. Jelen fejezetben Tokaj-Hegyalján példáján keresztül, mutatom be a lezajló borkereskedelmet, amelyet két részre

³⁰ NAGY 2013. 301.

³¹ A magyar mazsola szó is ebből ered, olasz közvetítéssel. Nagy 2013. 301.

³² NAGY 2013. 301.

³³ SZENDE 2004. 30.

bontok, az egyik a városokon belüli kereskedelme, a másik pedig a külföldre irányuló exportja a bornak.

1.3.3.1. A bor értékesítése a városokon belül

A szabad királyi városok közvetlenül a király alá tartoztak, adóikkal a kincstárat gyarapították, ami számottevő részét alkotta a királyi jövedelmeknek, így érthető, hogy a hazai városfejlődés elősegítői közt miért vannak ott az uralkodók is.³⁴ A magyar városfejlődés során létrejövő városokat számos kiváltsággal ruházták föl. Ilyen volt többek között az italkimérés joga is. Ez a jog alapvetően a király haszna volt, amelyet a földesúri joggal ruházott át a városokra, amiért viszont azok a királynak pénzben adóztak. Ez volt a kiváltságok közül a legjövödelmezőbb. Az ebből származó bevétel alkotta a városok jövedelmének nagy részét. Ezt a jogot a város tovább adományozhatta a polgároknak, akik ezért adót fizettek.

A bormérést az ország különböző városaiban másként kezelték, amire mi sem jobb bizonyíték, mint Debrecen és Szeged példája. A döntő részben hegyaljai bort fogyasztó Debrecenben már a 16. század közepétől a borkimérés ilyen módú szétválásánál tiltották a polgárok ezen jogát. Analógiaként érdemes megemlíteni, hogy ezzel szemben Szegeden a tanács lehetővé tette, hogy a polgárok 30 forint adóért nemcsak negyedévi korcsmákban, hanem egész éven át mérhették borukat.³⁵ Hasonló szabályozásokkal (pl. hegyközségi törvények) a települések vezetése teljes mértékben megpróbálta szabályozni a bortermelésben és az értékesítésben résztvevők tevékenységét.

1.3.3.2. A bor távolsági kereskedelme

A tokaj-hegyaljai borvidék földrajzi fekvését tekintve, mint a Magyar Királyság egyik legjobb északi borvidéke, termése a lengyelországi piacon talált gazdára. A hegyaljai borok lengyelországi kereskedelmében az öt felső-magyarországi szabad királyi város szervezete a

³⁴ BALLA 1927. 60.

³⁵ BALLA 1927. 63. A borkimérés szabályozását jól bemutató emlékünkből az 1497-es pozsonyi borkimérési statútum. Ebben szabályozták a borkimérés lehetséges idejét, a kimérésnél használt űrmértékeket, és a kiméréssel kapcsolatos költségeket is. Ebből képet nyerhetünk a kimérésben résztvevő személyek, foglalkozások helyzetéről, és az eladó-vevő viszonyáról is. TÓZSA-RIGÓ 2006.

Pentapolis vett részt intenzíven³⁶ Ez az öt város Eperjes, Bártfa, Kassa, Lőcse, és Kisszeben. Ezek közül a 16. században a legjelentősebb kereskedelmet Lengyelország, ezen belül Krakkó felé, Kassa bonyolította.

Ahhoz, hogy megfelelő rálátásunk legyen az észak felé irányuló kereskedelemre, Kassa történetét. A várost már a 13. század első feléből úgy említik, mint királyi falut (*villa regia*).³⁷ A 14. század folyamán az Anjou uralkodóinknak köszönhetően szabad királyi város lett (1347), majd a század során számos más kiváltsággal gyarapodott. A 15. századra már kiemelkedő, és jelentős gazdasági erővel bíró várossá nőtte ki magát. „*Gazdasági jelentőségét az is mutatja, hogy pénzverő hely s mint értéket, a kassai forintokat számítják (floreni Caschovienses v. Cassenses).*”³⁸

Amennyiben azt vetjük vizsgálat alá, hogy a kassai lakosok között milyen arányú volt a nemzetiségi megoszlás érdekes eredményt kapunk. A város 13. és 14. századi adataiban csak ritkán találkozunk magyar vagy szláv nevekkal, azonban ezzel ellentétben számos német eredetű névvel nagyobb számban. Kerekes György 1913-ban megjelent munkájában azt írja, hogy a 13–14. században betelepült polgárok közép német, vagy sziléziai lakosok lehettek, amely vélekedéssel megmagyarázza a Pentapolis szervezetének erősségét, ugyanis Eperjesre, Bártfára, Kisszebenbe, és Lőcsére is ugyanezen származású polgárok költöztek be, ezáltal a közös alaplakosság, és az általuk beszélt nyelv, ami a városok nyelve is lett, erős kapoccsal kötötte őket össze. Később azonban a 15. század második felétől, egyre nagyobb számú magyar beköltözés figyelhető meg, amire *Stadtbuchok*ban egyre nagyobb számban előforduló magyar nevekből következtethetünk. Kassa gazdasági előnyét, az ipari szerepe mellett a jelentős kereskedelmi tevékenységének köszönhette. Kereskedelmi kapcsolatban állt Lengyelországgal legfőképpen Krakkóba, ahova az út a 14–15. században Eperjesen, Lublón, Ó- és Újszandecen (ma: Nowy Sącz), Wielićán át vezetett. Ám innen aztán északra Toruńig és Danzigig terjedt az érintkezés, északnyugatra pedig Boroszlóig, Stettinig, Prágáig, sőt Nürnbergig is.

Ahhoz, hogy a kereskedelmi folyamatokba megfelelően belelássunk, kitekintésképpen a 14–16. századi krakkói viszonyokra is figyelmet kell fordítanunk. A 16. század és a 17. század első felében a lengyel városokra kedvező fejlődési folyamat volt jellemző. Különösen

³⁶ KÓNYA 2009., 98.

³⁷ KEREKES 1913. 1.

³⁸ KEREKES 1913.4.

kedvező gazdasági helyzetben voltak azok a városok, amelyek ki tudták használni a mezőgazdasági termékek megnövekedett kereskedelmi forgalmát.³⁹ Ebből a szempontból a szakirodalom leginkább a közép- és észak-lengyel városoknak a gabona-exportban játszott kiemelkedő szerepét hangsúlyozza, azonban legalább ilyen jelentősége volt a dél-lengyel városok gazdasági életében a magyar borkivitelnek.

Utóbbi városok közül – Krakkó mellett – említhetjük többek között Új Szandecet, vagy Tarnówot. A lengyel városok számára politikai és gazdasági tekintetben egyre nagyobb problémát jelentett a nemesség erőteljes befolyása. A középkor korábbi évszázadaiban még kizárólag csak polgárok birtokolhattak ingatlant egy városon belül. A 14–15. században elvétve már előfordult, hogy betelepülő nemeseknek is megengedték, hogy házat vásároljanak, ez utóbbi tendencia a 16. században egyre inkább felerősödött, s Krakkó 1550-es „alkotmánya” már hivatalosan is elismerte, hogy a nemeseknek van joguk ingatlant birtokolni a város területén. Ez folyamatos súrlódáshoz vezetett a polgársággal, hiszen a betelepülő és ingatlant szerző nemesek nem tartoztak a város joghatósága alá.⁴⁰ A nemesség és a polgárság konfliktusából – figyelembe véve az általános lengyel viszonyokat, azaz a nemesség Európában szinte egyedülálló politikai túlsúlyát – nyilvánvaló volt, hogy csak a polgárság kerülhet ki vesztesként.

A jogi és politikai konfliktussal párhuzamosan természetesen könnyen kialakulhatott gazdasági konkurencia is a két réteg között. Ennek pregnáns példája a nemességnek az észak-lengyel gabonaexportban képviselt szerepe. A krakkói ingatlanbirtoklási viszonyok megváltozásával a nemesek arra is jogot kaptak, hogy kereskedelmi jellegű ingatlant birtokoljanak a városban. Krakkó tranzit-kereskedelmi szerepét ismerve nem meglepő, hogy ezen a téren a városba betelepült nemesség elsősorban a magyar bor exportjában és további regionális kereskedelmében igyekezett magának pozíciókat szerezni a krakkói polgárok rovására.

A 16. század közepén a kassai kereskedelem nagyobb része az Eperjesen, Bártfán, Szandecen és Bochnián keresztül Krakkóba vezető útvonalon, illetve kisebb része nyugati irányban, Pozsonyon át osztrák tartományok felé irányult.⁴¹ A kassai kereskedelemben az első helyet a bor foglalta el. Ez abból fakadhatott, hogy a Tokaj-Eperjesi hegységtől északra a

³⁹ BOGUCA 1980. 275.

⁴⁰ BOGUCA 1980. 276.

⁴¹ KOMENDA 2001. 17.

szőlőtermesztés feltételei nem voltak megfelelőek, így ezeken a területeken kiváló felvevő piaca alakult ki a Kassán keresztül exportált boroknak. Kassa városának is voltak szőlőtermelő területei, a város határában is, ám azok silány minőségű borokat adtak, így a város a drága és jó minőségű tokaj-hegyaljai borokat szállította Lengyelország felé. Érdekes adalék azonban a lengyelországi borfelvevő piac sokszínűségét tekintve, hogy itt Magyarország felől nem csak tokaj-hegyaljai borokat találunk, hanem Balassi Bálint borát is, amely a bükkaljai borvidéken termett.⁴² Fontos azonban azt is kiemelni, hogy a korszakban a kereskedelemre szánt borok egyik alapvető tulajdonsága a távolsági kereskedelemre való alkalmasság volt. Mindezekből kiindulva tehát a században, nem csak a kellemetlen ízű borokat nevezték rossznak, hanem a távolsági kereskedelemre alkalmatlanokat is.⁴³

A nemzetközi munkamegosztási modellbe hazánk is jól beilleszkedett a külkereskedelmet tekintve. A Magyar Királyság importjának nagy része iparcikk volt, míg exportját a mezőgazdasági cikkek tették ki.⁴⁴ Ezekből a mezőgazdasági cikkekből emelkedett ki a fent említett bor. A kereskedelmi forgalom nagy részét a 16. század közepére, a török dúlás elől északra költözött kereskedők hajtják végre. Ezen kereskedők nagy gyakorlattal rendelkeztek az észak felé irányuló kereskedelemben, ugyanis nagy részük a korábban virágzó szerémi borvidékről kényszerült Felső-Magyarországra vándorolni. Az 1555. évben a legtöbb harmincadot fizető kilenc polgár közül hét magyar volt, közülük pedig hat, a Szapolyai-párti fordulat éve után költözött be Kassára. Az említett évben ők kilencen fizették a harmincad vám mintegy 85 százalékát.⁴⁵

A bevezetőben említettem a vámnaplókat és utaltam fontosságukra a külkereskedelem vizsgálatával kapcsolatban. A hegyaljai borok távolsági kereskedelméhez kapcsolódóan, számos érdekes adatot kapunk, ha a krakkói vámnaplók 1597. évi, Vinkler Bálint által közölt adatait elemezzük.⁴⁶ Amennyiben a Krakkóba szállított borfajták eloszlásának arányát vizsgáljuk, a közölt számadatokból kitűnik, hogy a magyar borok (hegyaljai, soproni, erdélyi, és szentgyörgyi) több mint a felét teszik ki a városba érkező borimportnak. Ezt tovább elemezve, amennyiben a *magyar borok* elnevezést felbontjuk és a gyűjtő fogalom mögé nézünk, azt látjuk, hogy a hegyaljai a legmagasabb arányban jelenlévő, bor, ezzel szemben a

⁴² GYULAI 2013. 64.

⁴³ KOMENDA 2001.18.

⁴⁴ TÓZSA-RIGÓ 2006. 210.

⁴⁵ KOMENDA 2001. 21.

⁴⁶ VINKLER 2009. 55.

soproni, a szentgyörgyi és az erdélyi borok sokkal kisebb arányban vannak jelen a forrásban. Annak tudatában, hogy a Magyar Királyság a fent említetteken kívül még számos más jelentős borvidékkel rendelkezett, (egri, bükkaljai, budai), feltehetnénk a kérdést, hogy miért nincs adat e bortermelő helyek borairól a fent említett forrásban? Visszautalhatok itt arra a kijelentésre is, miszerint bükkaljai bor figyelhető meg a 16. század második felében a lengyel piacon. Mi lehetett az az ok, aminek következtében ezek a borok nem jutottak el krakkói piacra az 1597-es évben? A kérdés megválaszolására komplex tudással kell rendelkezünk, az 1596-os, és az 1597-es éveket tekintve. Vizsgálunk kell a két év politikai, társadalmi történéseit, illetve szükséges lenne, információt beszerezni, arról, hogy az időjárás esetlegesen befolyásolhatta-e a tényezőket a fent említett kérdésben. Az 1597-es évre vonatkozólag rendelkezésre áll egy adat. Balázs Deák üzleti könyvének elemzésében. Ebben a szerző azt írja, hogy az évben a kereskedő csak gabonatermással jelenik meg a dézsmajegyzékben, s Gyöngyös határában bora nem termett ekkor.⁴⁷ Jelen munka azonban, nem hivatott e kérdés megválaszolására, a kitűzött téma és az idő rövidsége miatt.

Hogyha azt vizsgáljuk, hogy honnan és milyen nemzetiségű kereskedő bora érkezett Krakkóba ebben az évben akkor azt látjuk, hogy a legtöbb bor Kassa városából érkezett, amit jelentősebb mértékben Bártfa és Patak követ. E három város mögött, amiből megjegyezendő, hogy kettő a Pentapolis szervezetéhez tartozik, a többi (Ólubló, Késmárk, Krosno, Eperjes, Jaslicka, Patak, Lőcse) közel azonos arányban vett részt az importban. A kereskedelemben résztvevők nemzetiségi arányát is figyelembe véve, azt láthatjuk, hogy itt is nagymértékben megelőzik a magyar kereskedők a lengyel és a szepesi lengyel szállítókat. Ebből azt a következtetést tudjuk levonni, hogy a lengyel piacnak és ezáltal a lengyel gazdaságnak is jövedelmezőbb volt a magyar import támogatása, ugyanis a magyar szállítóknak nem járt vámkedvezmény, ebből következően a vámokból befolyt összeg is a lengyel kincstár bevételeit gyarapította, amellett, hogy a piacon a kiváló minőségű tokaji bort tudhatták.

Kutatásom során a vámnaplókból felállított adatsorok tanulmányozása közben érdeklődésemet, leginkább a Krakkón keresztül folyó borkereskedelem havi intenzitásának megjelenése keltette föl. Ebben azt látjuk, hogy a bor kereskedelmének nagy része az év első hónapjában a legnagyobb, majd május hónapig ez a tendencia romlik. Májusban a kereskedelem élénkülése figyelhető meg, ami egészen decemberig folyamatos ingadozás

⁴⁷ SZAKÁLY 1972 358.

mellett csökken. Decemberben pedig a borok iránti kereslet újra nőni kezd. Mivel lehet ezt magyarázni? A fentiekben már említettem a borok korabeli minőségi leírását, amiben a rossz kifejezés nem csak az íz világában nem megfelelő borokat illette meg, hanem, a távolsági kereskedelemben való részvételüket is.

A borok nehéz tartósítása miatt inkább az az évi bort fogyasztották az emberek. Ennek fényében tekintve a kereskedelem élénkülésére, kérdésünkre meg is kaptuk a választ. Az az évi bor szüretelése a tokaj-hegyaljai borvidéken október közepéig várni kellett. A szüret után csak bizonyos idő elteltével kezdődhetett, meg a borok értékesítése, hiszen idő kellett borok megfelelő paramétereinek eléréséhez. Fontos megjegyeznünk, mint már azt említettük ezeket a borokat a mindennapokban is fogyasztották, a sok helyen szennyezett ivóvíz helyett, amik alkohol tartalma 5–10%-os lehetett. Ennek köszönhetően a bor már akár januárra elérhette a megfelelő paramétereket, és megindulhatott a kereskedelme, ami megmagyarázza a magas januári értékesítési arányt. Később ezek a borok már egyre öregebbnek számítottak, ám a következő szüret terméséig ezek álltak rendelkezésre.

Amennyiben a borok szállításának közlekedés földrajzi hátterét vizsgáljuk, mint ahogyan azt Vinkler Bálint is említi, valószínűleg télen, a sima hóval fedett utakon, szánnal, könnyebb volt szállítani a bort, mint a tavaszi, nyári időszakban, a rossz minőségű, esőtől sáros, nehezen járható utakon. Mind e mellett fontos tény az is, hogy a borok tartósságát télen, a hideg szállítási körülményeknek köszönhetően könnyebb volt biztosítani, mint nyáron a melegnek, és az erős napsugárzásnak kitéve, aminek köszönhetően „*nagyon nehezen tudták eltartani a borokat, így azok hamar megecetesedtek, megpimpósodtak.*”⁴⁸

Mindent összefoglalva a következő konklúziót vonhatjuk le a fentiekben leírtakból, a tokaji bor kereskedelméről általánosságban. A bor, mint kereskedelmi árucikk egyaránt fontos volt a mindennapi élet és a gazdaság élénkülésének szempontjából. A mindennapi életben nem csak, mint élvezeti cikk, hanem ezen keresztül betegség és járvány megelőző hatású, emellett a kulturális élet jelentős szimbóluma és mint azt a fentiekben olvashattuk, státuszsztimbólum is. A bor, mint kereskedelmi cikk, gazdasági hatásai mellett kultúrákat összekötő képessége miatt is jelentős volt a 16. században és napjainkban is. Kereskedelmét tekintve két csoportba osztottam a bort, a belkereskedelmi, városon belüli italkimérések, és a távolsági kereskedelem csoportjaiba. A városi italkiméréseket tekintve elmondható, hogy ezt a jogot alapvetően a

⁴⁸ TÓZSA-RIGÓ 2006. 215.

szabad királyi városok tudhatták magukénak számos kiváltságaik mellett, ám később megjelenik a mezővárosokban is (Debrecen).

A városok, a történelmi Magyarországon belül is többféle eltérő módszerrel éltek e jogukkal, volt olyan hely ahol e kiváltságot évi adó fejében átruházták a polgárookra, legyen erre példa Szeged városa, míg volt olyan mezőváros ahol ezt tiltották a polgároknak, ilyen volt a fent említett Debrecen is. Fontos mindezek mellett azt a tényt is megemlíteni, hogy míg a városi borkimérést az év meghatározott időpontjai közé szorították, ezzel párhuzamosan, egész évben folyt a bor és a pálinka kimérése, amely italok azonban a vizsgált területen, fogyasztás tekintetében nem számítottak a borfogyasztási ráta csökkentőinek. A távolsági kereskedelme, több tényezőtől is függött. Ilyen tényező volt, a kereskedő nemzetisége, a szállítás ideje, és körülményei, amely a szállított bor minőségét is befolyásolta.

2. Az 1557-es és 1558-as Kassai tiltások értelmezése a borkereskedelem szemszögében⁴⁹

Amint azt korábban érintettem, a Tokaj-Hegyaljáról észak felé irányuló borkereskedelem jelentős részét Kassa városa bonyolította. Ennek fényében érdemes megvizsgálnunk a 16. század közepi kassai tiltások azon elemeit, amelyek a borkereskedelemmel vannak kapcsolatban. A tiltások közül 34 bejegyzést vetek vizsgálat alá, amelyeket az alábbi szempontok szerint választottam ki.⁵⁰

- A tiltásoknak azok az elemei, amelyekben a szőlőről, borról, vagy borkereskedelemről tesznek említést
- Azok tiltások, amelyekben Lengyelországról, Krakkóról, vagy lengyel nevű személyről tesznek említést, ugyanis ez a legnagyobb felvevőpiaca tokaji bornak
- Azok a bejegyzések, amelyekben az alábbi, általam kiválasztott kereskedőkre tesznek utalást: Hans Vogelweider, Garai Mátyás, Was Antal, Mathes Schinabicz.⁵¹

A harmadik szempontú információcsoporthoz elkülönítéséhez érdemes részletes magyarázatot fűzni. A forrás tanúsága szerint ők jelentős tételekben foglalkoztak borral. A fennmaradt információk szerint pedig minden kétséget kizárólag elsősorban a hegyaljai borokat szánták városon kívüli kereskedelmi forgalomba. A fent említett elemekből nyert információk felhasználásával, kívánok egy olyan kapcsolati hálózatot felállítani, amelyből következtetéseket vonhatunk le a korabeli kereskedelemről.

Röviden érdemes kitérni a vizsgált forráscsoport keletkezési körülményeire. A középkori és kora újkori Kassa városi igazgatása az ún. *Stadtbuch*okon és a *Judiciale*kon

⁴⁹ KVT

⁵⁰ A forrást közli KOMENDA 2001. Függelék. A közlés során a szerző nem adja meg a bejegyzések folio-számait, csak a tiltások sorszámaát. A további hivatkozások során a szerző sorszámozását veszem át. A vizsgált bejegyzések a következők: 2., 5., 6., 7., 14., 20., 30., 46., 49., 56., 58., 63., 74., 82., 84., 87., 88., 96., 99., 102., 113., 115., 125., 148., 151., 154., 166., 167., 169., 170., 174., 175., 187. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Komenda Péternek, amiért hozzájárult ahhoz, hogy felhasználjam az említett forrásközlést.

⁵¹ A Kassa közvetlen környezetében megtermelt borokat elsősorban a városon belül értékesítették. A távolsági kereskedelem alapvető megtérülési mutatóiból következően nyilvánvaló, hogy a hegyaljai borok a magasabb minőségi jellemzők miatt uralták a kassaiak által Lengyelország irányába bonyolított kereskedelmét. A fent említett megtérülési mutatókhoz: RITTER, WIGAND: Handelswege und Städtesysteme. In: Stadtstrukturen an alten Handelswegen im Funktionswandel bis zur Gegenwart. Hrsg. Franz Tichy–Jürgen Schneider. Schriften des Zentralinstituts für Fränkische Landeskunde und Allgemeine Regionalforschung. Neustadt an der Aisch, 1984. 6–8.

alapult. A *Stadtbuchok* telekkönyv-típusú gyűjtemények voltak, amelyekbe birtokviszonyokra, illetve az ingatlanforgalomra vonatkozó följegyzések vezettek be, így örökségi, hagyatéki, föld-, házeldási ügyletek leírásait olvashatjuk. Amik jelen vizsgálat szempontjából számunkra fontosak, azok a *Judicialek*, amelyekbe vagyoni és hitelügyekben a bírói ítéletek kerültek, s a mai biztosítási végrehajtás módjára adósságok fejében a vagyonlekötéseket jegyezték be. Később ezeket a könyveket röviden *Arestatiók*nak nevezték.⁵² A tiltásokról általában azt kell tudni, hogy ezek nagy része egyfajta jelzálogként is felfogható, ami a korabeli gazdaság pénzhiányának volt a következménye. A tilalmak ideje a tiltás összegének nagyságától függött, kisebb összeg, vagy tétel esetén három vagy tizennégy nap, míg nagyobb tétel esetén ez a határidő egy év és egy nap volt. Az 1557-es és 1558-as tiltások borra vonatkozó részeit a következőképpen értelmezhetjük.

Egy bejegyzés említ kiemelkedően nagy összeget. Ebben az ügyben a krakkói Georg Gutteter, Jörg Han és István deák vagyonát, minden pénzét és ezüstneműjét tiltja 4000 forintértékben, a bíró tudtával. Ez a nagy összeg bizonyításul szolgál annak, hogy Georg Gutteter jelentős kereskedelmi tevékenységet folytatott, továbbá az összeg jelentőségét hivatott bizonyítani a bíró jóváhagyásával történő tiltás is, amelyet csak a jelentős összegeknél volt szokás kikérni.

A kassaiak és a környező területek lakóinak életében kitüntetett szerepet töltött be a szőlő és a bor. Erre bizonyíték a város környéki szőlők gyakori előfordulása a tiltások között.⁵³ Fontos tény azonban, hogy mégis a hegyaljai bort exportálták.⁵⁴ Ebből a forrásból információt kapunk arról is, hogy többek között melyik hegyaljai településsel volt kapcsolatban Kassa és annak kereskedő polgárai. Nevezetesen bor kapcsán többször említik Tarcalt és legalább egy alkalommal Újhelyt. Feltehetnénk a kérdést, hogy vajon mi lehetett az oka annak, hogy nem a helyi, Kassa környékén előállított bort exportálták, hanem a hegyaljait? Ennek oka lehet a két bor közötti minőségi különbség, ami ebben a helyzetben nem feltétlenül az eltarthatóság és a szállíthatóság függvénye. Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy Kassa városának milyen szerepe volt a bortermelésben és a borkereskedelemben, jelentős adatok találunk a forrásban. Két bejegyzésben is említésre kerül a város. Az egyikben a városi tanács tett tiltást Hans Vogelweider teljes ingó és ingatlan vagyonára, annak tartozása

⁵² KERÉKES 1913. 13.

⁵³ Erre utalnak a 113., 115., 125. számú források.

⁵⁴ Ez a tény hivatott alátámasztani a 87. és a 125. számú bejegyzés.

miatt, a másikon pedig Hans Fynk tiltást tett Szabó Mihály pénzére, Szabó Mihály bora miatt, amelyet Szabó a Városháza pincéjében tárolt. Ezekből levonható az a következtetés, amit már a dolgozat korábbi részében tárgyaltam, hogy a városok, esetünkben Kassa azért birtokoltak szőlőket, hogy az azokból előállított bort saját pincéikben tárolják, és később értékesítsék. Ezt bizonyítja az első tiltás, amelyben a kereskedő vagyonára tesz tiltást a város a tartozása miatt, ami bor lehetett. Arra a tényre, hogy ez a kereskedő, Hans Vogelweider borral is kereskedett, nagy részben a térségben utal az a tiltás is, amelyben Leonard Greschel tiltja Hans Vogelweider ingó és ingatlan vagyonát 30 kufe bor miatt.⁵⁵ Amennyiben ezt az utóbbi mennyiséget tekintjük, megállapíthatjuk, hogy Vogelweider kereskedelmi tevékenysége jelentős volt.

Érdekes megvizsgálni azt is, hogy a tiltásokban milyen összegek kapcsolódnak az egyes személyekhez és hogy a bejegyzésekben említett személyek származásának megoszlása milyen mértékű. A tiltásokban feltüntetett adatokat az alábbi táblázat szemlélteti:

Tiltást bejegyeztető személy	Tiltás összege / tárgya	Tiltott személyek
Georg Gutteter	200 fl	Henkel Balázs
Konrad Mayer	375 fl	Garai Mátyás
Tarcali Szabó Gergely	15 fl	Kádas Gergely
Kassa városi tanács	400 fl	Hans Vogelweider
Leonard Greschel	30 kufe bor	Hans Vogelweider
János magyar káplán	8 fl	Csiszár Albert
Georg Gutteter 2X	4000 fl	Jörg Han és István deák
Hieronimus Gelhornß	468 fl	n.a.
Friedrich Schilling	1000 fl	Jörg Han és István deák
Alpári Mihály	32 fl	Pál István
Peter Hankowski	240 fl	Garai Mátyás
Garai Mátyás	223 fl	Henck Balázs (Henkel Balázs?)
Nemes Perényi Mihály	100 fl	Hans Vogelweider
Mathes Schinabitz	300 tallér	Hans Vogelweider
Petrick von Czeschkoriecz	42 fl	Csiszár Albert
Mathes Schinabitz	65 fl	Varga Mihály

2. TÁBLÁZAT A KERESKEDŐK KAPCSOLATA, A TILTÁSOK ÖSSZEGE ÉS TÁRGYA,⁵⁶

⁵⁵A 30 kufe bor kiemelkedően jelentős mennyiségnek számított, átszámolva az 65250 litert tesz ki. Komenda Péter számítási szerint, ennek forintba átszámolt értéke mintegy 5400 forint. A kufe, az az egy kocsi rakomány, vagy szekényi mennyiségre Prickler 2175 l-t ad meg. PRICKLER 1965. 315.

⁵⁶ KOMENDA 2001. Függelék

Mindezekből az alábbi következtetést vonhatjuk le. A fenti adatok szerint a legjelentősebb kereskedők közé tartozott ekkor Kassa életében Georg Gutteter, Garai Mátyás, Hans Vogelweider, Jörg Han és István deák. Mindezeket arra az alapra helyezem, hogy egyes kereskedőknél nem csak a bor mennyisége jelentős, de bizonyos személyek esetében a borkereskedelemmel foglalkozó polgároknál magas összegeket is találunk. A forrás további vizsgálatával megfigyelhetjük az egyes személyek származását is. Ebből kitűnik, hogy lengyel származású személyről 6 esetben tesznek említést, kassai polgárokról, egy bécsi kereskedőről, és egy felvidéki nemesről is, olvashatunk a bejegyzésekben. A következőkben két jelentős kereskedő Hans Vogelweider, és Garai Mátyás üzleti kapcsolati hálózatát fogom fölvezetni, a kassai tiltások, és pozsonyi források felhasználásával.

2.1 A hálózatkutatás

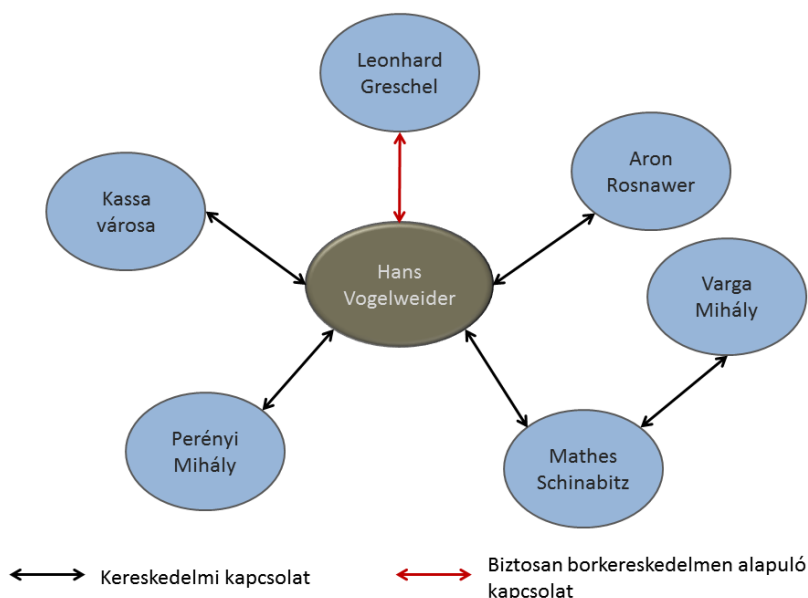
A történeti hálózatkutatás lehetőséget biztosít arra, hogy a társadalom térbeli vetületét összekapcsoljuk a korabeli emberek között létesült személyes interakciók vizsgálatával.⁵⁷ Ennek felhasználásával szeretném felvázolni a vizsgált korszak kereskedelmi szereplőinek kapcsolati hálózatát. A hálózatkutatás történetét tekintve elterjedt vélemény, hogy fiatal tudományágként tekinthetünk rá. Ez az állítás azonban nem minden esetben állja meg a helyét, ugyanis e kutatási forma már a 20. század első felében megjelent.⁵⁸ Erre az interperszonális alapokra helyezett kutatási módra számos tudományterületnek mutatkozott igénye, ezért az idők folyamán a hálózatkutatás módszerének több típusa alakult ki. Fontos tény azonban, hogy e kutatási módszer célja, nem a már elvégzett kutatások reprodukciója, a módszerre átszabva, hanem e kutatási eszköz segítségével új információk nyérése. Ezen a gondolati alapon szeretném a források feldolgozását végrehajtani, és ezzel a tokaj-hegyaljai bornak, az interregionális kereskedelmi hálózatban elfoglalt helyét bemutatni.

⁵⁷ TÓZSA-RIGÓ kézirat.

⁵⁸ Erre nagyon jó példa Max Weber, illetve Georg Simmel munkássága.

2.2 Hans Vogelweider üzleti kapcsolatai

Hans Vogelweider sankt gallen-i származású család sarja. Már 1529-től megjelenik Kassán és később az egyik legjelentősebb kereskedő. Kereskedelmi kapcsolatait a források tükrében az 1. ábra szemlélteti.

1. ÁBRA: **HANS VOGELWEIDER ÉS A HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ SZEMÉLYEK ÜZLETI KAPCSOLATAI**

A fenti ábrából az alábbi következtetéseket vonhatjuk le. Vogelweider volt az egyetlen személy a bejegyzésekben, akinek Kassa városával kereskedelmi kapcsolata volt, azonban a forrás nem részletezi, hogy milyen kapcsolat állt fenn az alanyok között. Vogelweider kereskedői voltából következtethetünk a kereskedelmi kapcsolatra, és feltételezhetjük, hogy ezen a kereskedelem tárgyának a nagy része bor lehetett. Erre abból lehet következtetni, hogy köztudott, hogy Kassa városa jelentős mennyiségű szőlőt birtokolt Tokaj-Hegyalján, aminek terméséből készült borát eladásra szánta. Ezt a bort pedig feltételezhetően Vogelweideren keresztül is értékesítette. A másik jelentős kapcsolódó személy Leonard Gerschel. Ez a kapcsolat azért jelentős mert a tiltás tárgya kiemelkedő a korabeli viszonyok között. Ez 30 kufe bor, ami. Arra enged következtetni, hogy a vizsgált személy a korszak. és egyben a térség meghatározó kereskedelmi szereplője lehetett, a mintegy 65 ezer liter mennyiségű bor miatt. Továbbá megerősíti elképzelésünket az a bejegyzés, ami Nemes Perényi Mihállyal való kereskedelmi kapcsolatát bizonyítja. Tovább vizsgálva a forrásokat, Vogelweider és Aron Rosnawer kapcsolatára bukkanunk. A fent említett személy a rozsnyói kereskedőtársaság képviselője volt.⁵⁹ Ez pedig azt támasztja alá, hogy nem csak Kassával, hanem más felső-

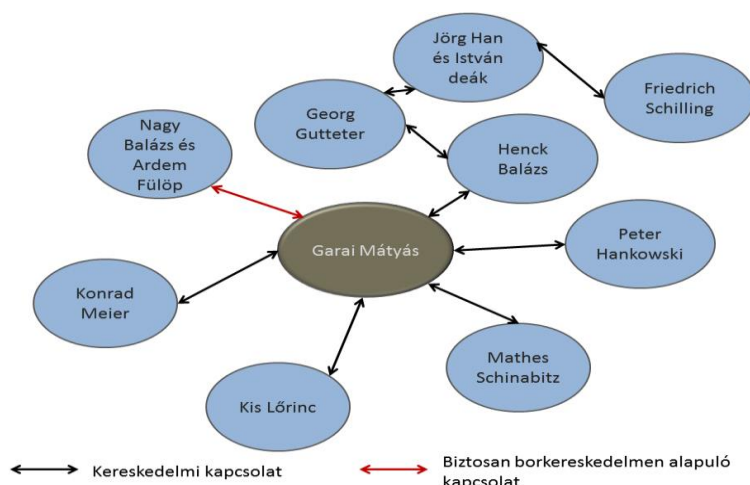
⁵⁹ KOMENDA 2001. 43.

magyarországi várossal is kereskedelmi kapcsolatban állt. Amennyiben tovább vizsgáljuk a forrást, egy érdekes bejegyzést találunk. Ebben Mathes Schinabitz tesz tiltást, Vas Antal kassai polgáron keresztül. Amennyiben ezt a bejegyzést felbontjuk, és a mögé nézünk, számos többlet információt kapunk. Schinabitz bécsi kereskedő volt. Tiltását Vas Antal kassai polgár, és kereskedő közvetítésével tette meg. Ez arra enged következtetni, hogy Vogelweidernek nyugati irányba is voltak kereskedelmi kapcsolatai, ami tovább emeli jelentőségének tényét a kereskedelem rendszerében. Azonban, feltehetnénk a kérdést, hogy ki is volt az a Vas Antal? Vas Antal jelentős kereskedelmet folytatott Nyugat-Magyarország, sőt nagy valószínűséggel Bécs irányába is. Ehhez nem csak a fenti kassai információ szolgál bizonyítékkal, hanem Vas előfordul pozsonyi forrásban is. 1560-ban egy Wolf Han nevű kereskedőtől követelte tartozását. Vas Antal kiterjedt kapcsolatrendszeréhez említhetjük még az ugyancsak 1560-ban kelt tiltást, amiben egy Hans Lausser nevű bécsi polgártól követeli tartozás kiegyenlítését Pozsonyban.⁶⁰ Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Hans Vogelweider kereskedelmi kapcsolat hálózatán keresztül tekintve a tokaji borra, láthatjuk, hogy nem csak Lengyelország, hanem Bécs irányába is eljutott. Vogelweider nem csak egy észak-déli, hanem egy kelet-nyugati kereskedelem összekötő eleme is volt.

⁶⁰ AMB MmB VB

2.3 Garai Mátyás üzleti kapcsolatai

Garai Mátyás az egyik legjelentősebb kassai kereskedő a tiltások függvényében. Nevéhez kapcsolódóan hat bejegyzést találunk. Az ezekből felállított kapcsolati hálózatot az alábbi ábra szemlélteti.

2. ÁBRA: GARAI MÁTYÁS ÉS A HOZZÁ KAPCSOLÓD SZEMÉLYEK ÜZLETI KAPCSOLATAI

A forrás bejegyzése szerint Garainak üzleti kapcsolata volt az augsburgi Konrad Meier-rel. Ez azért jelentős számunkra, mert ez bizonyítja, hogy Vogelweider mellett Garainak is volt nyugati irányú kereskedelme. Kereskedelmi irányultságát jelzi továbbá, a Peter Hankowski tiltása, ami alátámasztja azt az elképzelést, hogy Garainak nem csak nyugat felé voltak jelentős kapcsolatai, hanem a lengyel útvonal mentén is, bártfai polgárokkal. Nagy Balázs és Ardem Fülöp vagyonára tett tiltásával megbizonyosodhatunk arról, hogy Garainak kassai szőlőbirtokai is voltak, ám a tokaji-hegyaljai bort szánta a kereskedelemre. Kis Lőrincel kapcsolatos említése a forrásokban pedig már Garai lehetséges halálának idejére enged következtetni. A tiltás dátuma 1558. 07. 09. Mindent összefoglalva a következőt mondhatjuk el: Vogelweiderhez hasonlóan ő is egy észak-déli, és egy kelet-nyugati irányú kereskedelem tevékeny része volt. A fent szemléltetett kapcsolatain kívül még fontos az üzlettársának személye is, aki Haller Konrád özvegye volt. Haller Konrád kiterjedt üzleti kapcsolattal rendelkezett, amit később özvegye, Rauber Felicitas is felhasználhatott, üzlettársával együtt.⁶¹

⁶¹ KOMENDA 2001. 37.

3. Az 1567-es nagyszombati vámnapló⁶²

3.1 A harmincad-jegyzék jellemzői

A vizsgált forrás a nagyszombati harmincad része. A dokumentum alapvető felépítése a következőkkel jellemezhető. A forrásban a bejegyzések hónapokra, napokra vannak osztva. A bejegyzésekben a kereskedő neve, származása és a szállított áru mennyisége, illetve a megfizetett vámösszeg szerepel. A borexport mértékegységeit tekintve az akó, a fuder, és a dreiling jelenik meg. A vizsgált dokumentum oldalainak számozására két rendszert figyelhetünk meg. Az egyik rendszerben minden oldalt külön számoztak, a másik megoldásnál két oldal kapott egy számot. A munka feldolgozásánál a második oldalszámozással dolgoztam.

3.2 A forráscsoport

A klasszikus kereskedelemtörténeti kutatás kiváló alapanyagai a vámnaplók. Jelen fejezetben a nagyszombati harmincad 1567. évi borkereskedelemre vonatkozó bejegyzéseit részletezem.

3. ÁBRA: **BORKERESKEDELEMMEL KAPCSOLATOS BEJEGYZÉSEK MEGOSZLÁSA HÓNAPOK SZERINT**

⁶² MNL OL E 210

A fent említett évben 25 bejegyzés foglalkozik borkereskedelemmel. A bejegyzések hónapok szerinti megoszlását a 3. ábra szemlélteti. A vizsgálat során egyértelműen látszott, hogy a január az a hónap, amelyben a kivitel magas, s ez októberig folyamatosan csökken.

Az exportforgalom dinamikáját tekintve fontos kérdésként merül fel, hogy mivel magyarázható ez a jelenség? A kérdésre a választ a fentiekben többször említett Vinkler Bálint, s a krakkói vámnaplókat elemző munkája adja meg.⁶³ Ebben leírja, hogy a tokaji borok kereskedelme leginkább januárban élénkül meg, amikor az újbó – ami a vízfogyasztás alternatívájaként jelent meg az alacsony alkoholtartalom miatt –, már januárban szállíthatóvá vált, mind minőségi mind pedig közlekedési szempontokat figyelembe véve. Januárra az októberben szüretelt bor szállítható és fogyasztható lett, s az ekkorra hófödte, fagyott utakon a szekerek könnyen siklottak úti céljuk felé. A szállítás a tavaszi időszakban, a lassú felmelegedés okozta hóolvadás, s az ahhoz kapcsolódó vízszint-növekedés, illetve a nehezen járható utak miatt vált körülményessé, amit a nyár beköszöntével a nagy meleg, s a bor romlandósága tovább tetézett. Ennek okán a kereskedelem lelassult, s majd csak az őszi időben kezdett el növekedni. Az általam vizsgált források az ábrát tekintve tökéletesen alátámasztják a fentiekben leírtakat, s ezzel az is feltételezhető, hogy a fentiek nem csak specifikusan a Lengyelország felé tartó kereskedelemre érvényesek, hanem jelen esetben a Morvaország irányába mutatóra is.

Amennyiben a vizsgált forráscsoport adataiból azt az elemet vesszük elemzés alá, hogy kik és honnan származtak, akik a borkereskedelemben részt vettek, s ehhez hozzárendeljük a fizetett vám értékét, ill. a szállított árumennyiséget is, egy újabb érdekes információval gazdagodhatunk.

Kereskedő neve	Származás	vámösszeg
Moger, Peter	Nagyszombat	17,25
Kántor Imre	Nagyszombat	10,535
Szabó Márton	Nagyszombat	10
Ryger, Leopold	Modor	8,9
Scherer, Cristophorus	Nagyszombat	8,65
Horváth Iván	Nagyszombat	7,5
Maurer, Johannes	Vöröskő	5,5
Poztaczky, Pan Waczlo	[l. b.]	3
Barati Fábián	Nagyszombat	2,5
Klein, Johannes	Nagyszombat	2,5

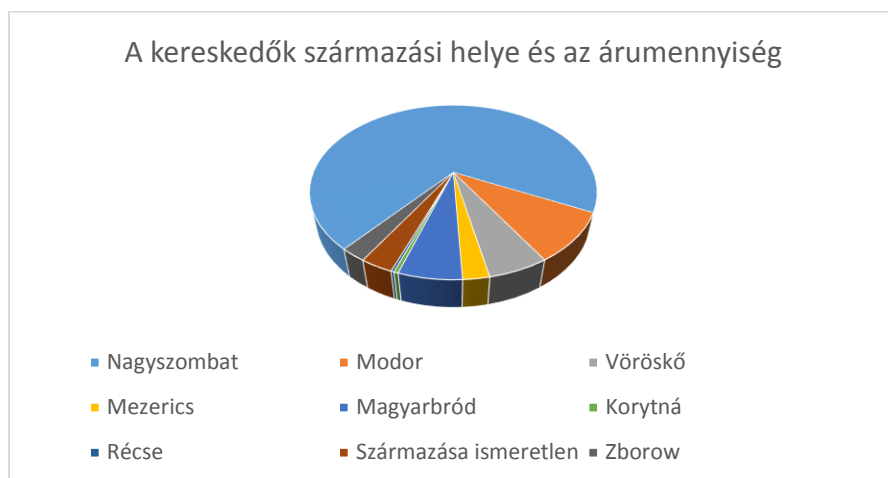
⁶³ VINKLER 2009.

Mezerichi, Magnifica Domina Anna	Mezerics	2,5
Gros, Lucas	Nagyszombat	2
Krayczy, Benedict	Magyarbród	1,95
Kosusnyk, Matheus	Magyarbród	1,6
Grecus(/Grecros), Mathe	Zborow	1,2
Krisonawe, Andreas	Zborow	1,2
Szabó Domonkos	Nagyszombat	1,025
Hans, Augustin	Magyarbród	1
Remenar, Joan	Magyarbród	0,9
Zarazy, Martin	Magyarbród	0,7
Krysan, Simon	Korytná	0,4
Horky, Martin	Récse(?)	0,366
Kutsra(/Kucsera), Mátyás	Nagyszombat	0,21
Szőcs Mihály	Nagyszombat	0,175
	Összesen	91,561

3. TÁBLÁZAT A BORKERESKEDŐK SZÁRMÁZÁS MEGOSZLÁSA

A nagyszombati vámhelyen 1567-ben a „helyi” kereskedőkön kívül nyolc település kereskedői haladtak át. Ezeket a településeket közelebbről vizsgálva a következőket láthatjuk. A feltüntetett adatok, a 4. sz. ábra segítségével értelmezhetők a legjobban. Megállapítható, hogy a nagyszombati vámhelyen keresztül a borexportban a nagyszombati kereskedők voltak a legjelentősebbek az árumennyiség tekintetében. Összességében 62,345 forintot fizettek be, amely mintegy 68%-a volt a befizetett vámnak az év folyamán. Ezen a vámhelyen összesen 1410,5 akó bort vittek északnyugati irányba, amely az összes átvitt borszállítmány 71%-a. Összesen 13 tétel köthető nagyszombati polgárhoz. A sorban következő árumennyiséggel egy modori kerekedő ment északnyugat felé. Egy tételben 178 akó bort szállított, ami az összes borexport 8,9%-a volt. Ezért 8,9 forintot fizetett. A harmadik legnagyobb szállítmánnyal a magyarbródi kereskedők vámostak. 115 akó bort 5 tételben szállítottak, amiért 6.15 forint vámot fizettek. A sorban következő vámtétel a vöröskői [ma: Červený Kameň] kereskedőhöz fűződik. Ennél az egy tételnél 110 akó bort vámostak el 5,5 forintért. A szállított bormennyiség szempontjából az ötödik legnagyobb mennyiség 60 akó volt, amelyet egy tételben szállított egy kereskedő, akinek a származási helye ismeretlen. Egyaránt 48–48 akó bort szállítottak a zborowi [ma Csehország: Zborov na Morave] és a mezericsi kereskedők. A bormennyiségért 2,5 forintot fizettek. Récse és a csehországi Korytna kereskedőinek szállítmánya pedig az 5,5 illetve 8 akós bormennyiséggel jelentősen elmarad a fentiekben

felsoroltakétól. Megjegyezhető, hogy sajnos a forrás nem tartalmaz információt a borok eredetéről.

4. ÁBRA: A KERESKEDELEMBEN RÉSZTVEVŐ SZEMÉLYEK SZÁRMAZÁSA ÉS A SZÁLLÍTOTT MENNYISÉG

A továbbiakban érdemes azt is vizsgálni, hogy a vámösszeg értéke és a szállított termék mértéke hogyan aránylott egymáshoz. Az alábbi táblázat ezt hivatott bemutatni.

Kereskedő	Árumennyiség ⁶⁴	Vámösszeg
Peter Moger	1 dreiling, 1 közepes fuder, 12 dreiling	17,25
Kántor Imre	38 akó, 8 közepes	10,535
Szabó Márton	8 dreiling	10
Leopold Ryger	178 akó	8,9
Cristophorus Scherer	173 akó	8,65
Horváth Iván	140 akó	7,5
Johannes Maurer	110 akó	5,5
Pan Waczlo Poztaczky	60 akó	3
Barati Fábián	2 dreiling	2,5
Johannes Klein	2 dreiling	2,5
Magnifica Domina Anna de Mezerichi	2 dreiling	2,5
Lucas Gros	2 közepes	2
Benedict Krayczy	39 akó	1,95
Matheus Kosusnyk	32 akó	1,6
Mathe Zboruwe Grecus(/Grecros),	24 akó	1,2
Andreas Krisonawe	24 akó	1,2
Szabó Domonkos	1 medium dreiling és 8 csöbör	1,025
Augustin Hans	12 akó	1
Joan Remenar	18 akó	0,9
Martin Zarazy	14 akó	0,7

⁶⁴ Azokban a sorokban ahol több mennyiség is szerepel több külön vámtételként található a forrásban, s itt összevontam.

Simon Krysan	8 akó	0,4
Martin Horky	5.5 akó	0,366
Mátyás Kutsra(/Kucsra)	3.2 akó	0,21
Szőcs Mihály	3.5 akó	0,175

4. TÁBLÁZAT: A KERESKEDŐK ÁLTAL FIZETETT VÁM ÖSSZEGE, ÉS A SZÁLLÍTOTT ÁRUMENNYISÉG⁶⁵

A fent közölt adatokból is tisztán látszik, hogy az első három legnagyobb vámot fizető, és ezzel arányosan a legtöbb árumennyiséget szállító kereskedő (Peter Moger, Kántor Imre, és Szabó Márton) nagyszombati származású. Az általuk szállított bor mennyisége összesítve SI mértékegységben megadva 48825.26 liter. Ez a mennyiség az 1567-es évben az összes export bor 45.5%-át tesz ki. Az általuk fizetett vám az összes bevétel 41%-a 37,7 forinttal. Mindezek tudatában kijelenthetjük, hogy a fent nevezett személyek a legkiemelkedőbb kereskedők 1567-ben a vizsgált területen. Rendkívül érdekes információt rejt magában az az összefüggés, hogy a vám összegek tekintetében első, és második helyen álló települések kereskedői mennyi bort szállítottak az év folyamán. Azonban ahhoz, hogy ezt az adatot egységes mértékegységben adhassuk meg, átváltásokat kell alkalmaznunk. Az átváltásokhoz a forrásokban megvizsgáltam azt, hogy melyek a legtöbbször előforduló idegen mértékegységek. Ezek a dreiling és fuder. Ezeket a mértékegységeket pozsonyi akóra számítom át, mert azt a ma sokkal könnyebben értelmezhető literre is át lehet váltani. ⁶⁶. A kereskedők származását és a mennyiséget a következő táblázat mutatja meg.

Árumennyiség	Átszámított érték (akóban)	
	nagyszombatiak	Modor
54 akó (1 dreiling, 1 közepes fuder(media fuder))	54	0
110 akó	0	0
12 akó	0	0
378 akó (12 dreiling, 3 közepes fuder(media fuder))	378	0
14 akó	0	0
140 akó	140	0
173 akó	173	0
178 akó	0	178
18 akó	0	0
48 akó (2 dreiling)	96	0
60 akó (2 közepes fuder(media fuder))	60	0
24 akó	0	0
3,5 akó	3,5	0
32 akó	0	0
38 akó	38	0
39 akó	0	0
4 akó	4	0

⁶⁵ Az átszámítás alapja: 0,05-0,053 d /akó, 1 fl / media fuder, 1,25 fl /dreiling. TÓZSA-RIGÓ Kézirat alapján.

⁶⁶ TÓZSA-RIGÓ KÉZ ÍRAT. ALAPJÁN 1 pozsonyi akó = 54,13 l

5,5 akó	0	0
60 akó	0	0
8 akó	0	0
192 akó (8 dreiling)	192	0
240 akó (8 közepes fuder(media fuder)	240	0
32 akó (medium dreiling és 8 csőbör)	32	0
akóban összesen	1410,5	178
SI mértékegységben összesítve	76350,3651	9635.14
Tétel:	13	1

*5. TÁBLÁZAT A KÉT LEGJELENTŐSEBB VÁROS, KERESKEDELMI SZEREPLŐ BORSZÁLLÍTÁSÁNAK MÉRTÉKE*⁶⁷

Az így kialakított információs bázisból az alábbi következtetés vonható le. Mint ahogyan az egyértelműen látszik a két legjelentősebb város között nem csak a vámösszeg százalékos részesedésében, hanem a szállított bor mennyiségében is nagyságrendnyi különbség van. Ez azt engedi feltételezni, hogy a jelentős borkereskedők között a nagyszombati személyek (Szabó Márton, Kántor Imre, Peter Moger, Cristoph Scherer, Horváth Iván, Barati Fabian, Johannes Klein, Lucas Gros, Szabó Domonkos) nagyobb számban szerepeltek, mint a többi város kereskedői.

A fentiekben felsorolt kereskedők közül a forrás adataira építve borkereskedőnek a nagyszombati Moger Pétert, Kántor Imrét és a modori Leopold Ryger-t nevezhetjük. Ők voltak azok, akiknek az árustruktúrájuk nagy részét vagy egészet a bor tette ki.⁶⁸

A harmincad jellemzésekor három mértékegységről esik említés. Ezek az akó, fuder, és a dreiling voltak. Az elemzés közben felvetődött bennem a kérdés, hogy ezeknek a mennyiségeknek az árakban megmutatkozó aránya egymáshoz viszonyítva, megjelenik-e az ürtartalomban mérhető aránynál? A vámértékekből nyerhető információ szerint az egyes mértékegységek árai a következők szerint alakultak: 1 akóért 0,05 forintot kellett fizetni, 1 fuderért 1 forintot, végül 1 dreilingért 1,25 forint volt a vám. Azonban ha elfogadjuk a fentiekben használt átváltási arányt, akkor a fuderre nem 1 forintot, hanem 1,5 forintot kellene kapnunk, ami szerint a fudernek nemcsak, hogy drágább a dreilingnél, de nagyobbnak is kellene lennie. Mindez hasonlóan a század elejéről származó bártfai harmincad információihoz azt igazolja, hogy megvoltak az előírt nagyságai az egyes hordóknak, ám a kereskedelmi forgalomban nem mindig felelnek meg a méretnek.⁶⁹

⁶⁷ Az átváltásoknál, fuder=30 akó; dreiling=24 akó.

⁶⁸ TÓZSA-RIGÓ 2014

⁶⁹ FÜGEDI 1972

Még egy fontos eleme van a forrás bortörténeti célú vizsgálatának. A borkereskedelemmel foglalkozó települések behatárolása jelentős információt ad a téma kutatásához. Amennyiben a forrás részletes vizsgálatával sikerül meghatározni a város kapcsolati hálózatát, képet nyerhetünk arról, hogy a nagyszombati vámhelyen keresztülhaladó kereskedők gazdasági kiterjedésének lehetőségei mekkorák voltak. Milyen hatósugarú körben jelenhetett meg a bor, mint árucikk más években is?

A feltett kérdésre a választ a nagyszombati városi források elemzésében láthatjuk. A nagyszombati missilisok alapján a város szűkebb térségével, Ausztriával, a német térséggel, Breslauval, a Cseh Királysággal, (Kelet)- Morvaországgal, valamint a Cseh-Morva Királyság egy nem lokalizálható térségével, a Magyar Királyság keleti régióival, és a Magyar királyság központi és nyugati térségével állt kapcsolatban. Természetesen ezekkel a térségekkel különböző mértékben. A vizsgálat eredményei szerint a nagyszombatiaknak elsősorban a kelet- és csekelebb mértékben a dél-morvaországi kereskedők voltak az üzleti partnerei. Innen a korabeli kereskedelmi útvonalakon továbbhaladva tovább is eljuthatott az export Nürnbergig, ill. Breslauig is.⁷⁰

A fentiekben az északnyugati irányú borkereskedelem jellemzőit ismerhettük meg egy évből és egy vámhelyről. Egy fontos tényezőt azonban még érintenünk kell. Ez pedig a borkereskedelem pozíciója a jelentősebb exportcikk között. Mint már említettem az élőállat, az állatbőr és a prémek után a bor volt a legfontosabb külkereskedelmi cikk. Amennyiben azt tekintjük, hogy az éves vámjövedelemben milyen arányban szerepelt a borkereskedelem, úgy megállapítható, hogy az összes vámbevételnek mindössze egy százalékát teszi ki ennek az árucikknek a kereskedelmi járuléka. Mindezt arra alapozom, hogy az exportált termékek között a vámösszegeket tekintve az alábbi arány figyelhető meg:

- textilipari termékek: 1.25 forint
- fűszer: 4.6 forint
- gabona: 55 forint
- állatbőr, prém: 689.225 forint
- más állati termékek: 84.125 forint
- élőállat: 8145.2 forint
- bor: 91.561 forint.

⁷⁰ TÓZSA-RIGÓ 2014.

Felmerül a kérdés, hogy akkor miért is nevezhetjük a borexportot jelentősnek a térség gazdasági életében? Ennek a megválaszolása a kereskedelmet lebonyolító városokban keresendő. A középkori városfejlődés egyik alapja a kereskedelem élénkülése volt. Ez történt az alsó- és felső-magyarországi városokkal is, amelyek a borkereskedelemnek köszönhatték a virágzásukat. Ezen az északnyugat-magyarországi területen ugyanis a szőlőtermesztés és a bortermelés jelentőséggel bírt köszönhetően annak, hogy egyre északabbra haladva a bortermelés megvalósítása egyre sikertelenebb s ezáltal jelentős bevételi forrás lehet a bor, mint exportcikk Morvaország piacain. Ennek okán ezen a területen monokultúrák szőlőtermelésre specializálódott települések jöttek létre.

Az északnyugat-magyarországi borkereskedelem fő súlypontját Bécs folyamatos ellenállása miatt a Morvaország felé vezető útvonal forgalma képezte. Ez a tendencia érvényesült a 16. század közepén is. Ennek a számszerű alátámasztását olvashatjuk Házi Jenő egy idevonatkozó publikációjában. A 16. század második feléből származó adatcsoporthoz szerint az északnyugat-magyarországi térség másik jelentős városának a polgárai, a soproniak által 1566–1567-ben exportált bornak a 36,2 %-a Csehország, 13,3 %-a Morvaország, 11,1 %-a Szilézia és mindössze 2,3 %-a irányult Bécs felé.⁷¹

4. Az 1567-es kamarai bejegyzések⁷²

Dolgozatomban érintem még a Magyar Kamara Regesztraturájának 1567. évi idevonatkozó bejegyzéseit. A felhasználható információk sporadikusságát figyelembe véve jelen munkában részletes elemzésre nincs mód, mindazonáltal a bevezetőben említett forráshiányból eredően érdemes erre a vizsgálati lehetőségre is kitérni.

A dokumentum bejegyzései hónapokra, és napokra vannak osztva. Abban az esetben, ha egy napra több bejegyzés is esik, akkor minden bejegyzést új sorba, aznap dátummal jelöli. Az egyes bejegyzéseknél külön kiemelésre kerülnek a bejegyzésben szereplő nevek és helyek.

A dokumentum oldalai két laponként vannak számozva. További számozás figyelhető meg az egyes bejegyzéseknél is, melyek segítségével könnyebb a bejegyzések beazonosítása.

⁷¹ HÁZI 1959. 153. A térségből induló borkivitel vizsgálatánál Prickler hasonlóan a cseh- és a morvaországi, valamint kisebb súllyal a sziléziai irányt tartja kiemelkedő jelentőségűnek. Prickler, 1965. Továbbá PRICKLER, 1971. 131–144

⁷² MNL OL MKL MKR E15

A borral foglalkozó bejegyzések a hónapokra lebontva a következőképpen alakultak.

- január: 3 bejegyzés (január 15. 20., 31)
- február: 3 bejegyzés (február, 3, 4, 15)
- március: 1 bejegyzés (március 10)
- április: 3 bejegyzés (április 16, 30,)
- május: 1 bejegyzés (május 3)
- június: 1 bejegyzés június 26)
- július: 1 bejegyzés (július 3)

Összesen tehát, július hónapig 13 bejegyzés foglalkozik valamilyen formában a borral.

A forrás információ tartalmának sporadikusága, illetve nehéz értelmezhetősége okán azokat nem tudom rendszerszerűen elemezni s ennek okán azt gondolom, hogy a forrás nem használható a szőlőtermesztés és bortermelés vizsgálatához a korszakra vonatkoztatva, hiszen az információk nem képeznek olyan egységes, elemezhető bázist, amellyel képet kaphatnánk a vizsgálat tárgyáról.

5.Az eredmények értelmezése

Az előző fejezetekben a klasszikus gazdaságtörténet és a társadalomtörténet forrásait elemezve próbáltam a borkereskedelem kutatását elősegíteni. A dolgozat eme részén azonban egy megválaszolatlan kérdés még maradt számomra. A fenti forrásokat, hogyan tudom együttesen értelmezni a bortörténet szempontjából? A kérdés azért jogos, mert a források külön-külön hordoznak információt a témára vonatkozólag, ám együttes értelmezésük nemcsak a munka koherenciájából fakadóan, de a gazdaság-, és társadalomtörténet együttes értelmezése okán is fontos. A kassai tiltások vizsgálatánál elsősorban arra kaptunk információt, hogy a városnak milyen kapcsolódási pontjai voltak a hegyaljai szőlőtermesztéshez, és a borkereskedelemhez. Ebből azt láthatjuk, hogy Kassa nem csak az átmenő forgalmat használta ki gazdasági érdekei érvényesítésére, hanem maga is részt vett a kereskedelemben. Nagyszombat esetében is hasonló jelenség figyelhető meg, a morvaországi piacok felé vezető út viszonylatában. A forrás tanulságai szerint Nagyszombat kereskedői is részt vettek a borexportban. Ezekből azt a következtetés vonhatjuk le, hogy a városokban élő kereskedők az exportban s ezzel arányban, az importban is részt vettek. Ezek a résztvevők alkottak egyfajta gazdasági elitet jelentős részét a városi társadalmon belül.

A források együttes értelmezéséből kiderül számunkra, hogy a 16. század közepére Magyarország északi területein a szőlőtermesztésnek nemcsak a jelentőség növekedése, hanem a kereskedelem dinamikájának tükrében szőlő termesztési és bortermelési monokultúrájú területei jöttek létre. Ennek legjellemzőbb példája Tokaj-Hegyalja, de Nagyszombat térségében is megfigyelhető a jelenség.

Dolgozatomban két más-más régióból származó kompakt forráscsoport, más-más módszertani megközelítésű elemzését hajtottam végre. A munka során több ponton is összevetettem a forrásokat. Vizsgálataim szerint a lengyelországi export és morvaországi export időbeli eloszlása, továbbá a vámtételek és a mennyiség relációja a nagyszombati és a bártfai vámon analógiát mutat.

6. Összefoglalás

A 16. század során a borkereskedelem erőviszonyai átrendeződtek. Az Oszmán hódítást követően, az addig kiemelkedő szerémségi borvidék jelentőségéből veszített, s ennek okán a Tokaj-hegyaljai borvidék pedig egyre jelentősebbé vált. Jelentőségét nem csak annak köszönhetette, hogy ez a terület állt a legközelebb az északi export területekhez, hanem a különleges borfajtájának, az aszúnak is. A politikai átrendeződéssel párhuzamosan a Lengyelország felé tartó kereskedelmi utak kihasználtsága is megváltozott. A középkor folyamán a szerémségi borokat a szabad királyi városokon keresztül szállították a lengyel piacok felé, de a 16. század második felében ezek az útvonalak áttevődtek Zemplén megyébe annak okán, hogy itt szabad királyi város nem akadályozta a kereskedelmet.⁷³

Dolgozatomban az északi irányú borkereskedelem piaci és társadalmi vetületeit szerettem volna bemutatni, a borkereskedelemben résztvevők kapcsolati hálójának, s ezáltal a városi társadalom felső- és középrétegének megvilágításával, továbbá a bor exportcikkek között elfoglalt helyének jellemezésével. A bevezetésben feltett kérdésekre azt gondolom, munkám megadja a választ. A kassai tiltások elemzése kapcsán a városi kereskedőpolgárok gazdasági kapcsolataira és a város illetve más hegyaljai települések kapcsolatára láthattunk rá. A nagyszombati forráscsoport pedig kiválóan választ adott arra, hogy milyen szerepet tölt be a

⁷³ VINKLER 2013

bor az exporttermékek között. A kiviteli arányokat tekintve alacsonynak mondható az élőállathoz képest, ám a számokat tekintve mégis jelentősnek tekinthető.

A téma kutatásának következő állomása lehet kereskedelemben résztvevő városok, kereskedők gazdasági és társadalmi kapcsolatainak vizsgálata a borexport tekintetében. A kutatást ki lehetne bővíteni az Oszmán Birodalom irányába történő kereskedelem török nyelvű forrásainak kutatásával. Mindezek mellett a vizsgálat bővíthet interdiszciplináris irányba is a geográfia bevonásával.

Bibliográfia

Levéltári források

KVT

Kassa Város Tiltáskönyve. MNL Mikrofilmtár. Kassa Város Levéltára. C 683 H III/2 mac 9.

AMB MmB VB

Pozsonyi Tiltáskönyv. Archív mesta Bratislavy (Pozsony), Magistrát mesta Bratislavy, Verbotbuch

MNL OL E 210

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár
E 210 A Magyar Kamara Archivuma, Miscellanea Tricesimalia
fasc. 90., 102. t. – Nagyszombat f. 38r–79r

MNL OL MKL MKR E15

Magyar Nemzeti Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara
Regisztraturája E15, Lajstromkönyv 1567. Jan-Dec.

Szakirodalom

ANDRÁSFALVY 2013.

ANDRÁSFALVY BERTALAN: A budai szőlőművelés. In: Muskovics Andrea Anna (szerk.): Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról. Budapest, 2013. 14–23.

BALLA 1927.

BALLA KÁROLY: Magyar korcsmák és fogadók a XIII.– XVIII. században. Budapest, 1927.

BALASSA 1973

BALASSA IVÁN: A szőlőművelés és a borkezelés változása a XVI.-XVII. Században Tokaj-Hegyalján. In: Agrártörténeti Szemle. XV. 1973. 1-11.

BOGUCA 1980.

BOGUCA, MARIA: Die Städte Polens an der Schwelle zur Neuzeit. Abriss der sozio-topographischen Entwicklung. In: Wilhelm Rausch (hrsg): Die Stadt an der Schwelle der Neuzeit. Linz, 1980. 275–291.

BOROS – HORVÁTH – CSÜLLÖG 2012.

BOROS LÁSZLÓ – HORVÁTH GERGELY – CSÜLLÖG GÁBOR: Tokaj-hegyalja szőlő- és borgazdaságának természetföldrajzi alapjai. In: Frisnyák Sándor– Gál András (szerk.): Tokaj-hegyaljai borvidék Hazánk első történeti tája. Nyíregyháza – Szerencs, 2012. 23–40.

ÉGETŐ 1985.

ÉGETŐ MELINDA: Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17-19. századból. Budapest, 1985

FRISNYÁK–GÁL 2012.

FRISNYÁK SÁNDOR – GÁL ANDRÁS: A filoxéria és az ármentesítés hatása Tokaj-Hegyalja tájhasználatára. In.: Frisnyák Sándor–Gál András (szerk.): Tokaj-hegyaljai borvidék Hazánk első történeti tája. Nyíregyháza – Szerencs, 2012. 135–144.

FÜGEDI 1969

FÜGEDI ERIK: Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. In: Agrártörténeti Szemle. XI. évfolyam. 1969. 1-19.

FÜGEDI 1972

FÜGEDI ERIK: A bártfai XVI. század eleji bor- és ló kivitel néhány kérdése. In: Agrártörténeti Szemle. XIV. 1972 41-87.

GECSÉNYI 1966

GECSÉNYI LAJOS: Bártfa város hegyaljai szőlőgazdasága 1485–1563. In: Agrártörténeti Szemle. VIII. 1966. 470-485.

GECSÉNYI 1966.

GECSÉNYI LAJOS: Városi és polgári szőlőbirtokok és borkereskedelem a Hegyalján a XV.–XVI. század fordulóján In: Agrártörténeti Szemle, VIII. (1966) 4. sz. 470–485.

GYULAI 2013

GYULAI ÉVA: Balassi Bálint szőlői Miskolcon. In: Muskovics Andrea Anna (szerk.): Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról. Budapest, 2013. 60-65.

Házi, 1959

Házi Jenő: Az 1566. évi soproni borkereskedelem. Soproni Szemle 13. (1959) 3. sz. 151–157. p. Soproni Szemle 1937-1964; 1998-2003. 1959. CD-ROM változat Arcanum 2004.

KÓNYA 2009.

KÓNYA PÉTER: A tokaji bor a 17. századi felső-magyarországi szabad királyi városok (Eperjes, Bártfa és Kiszteben) gazdaságában. In: Orosz István és Papp Klára (szerk.): szőlőtermesztés és borkereskedelem., Debrecen, 2009. 97–107.

KAZIMIR 1978

ŠTEFAN KAZIMIR: Magyarország külkereskedelmi forgalmának színvonala a XVI. században. In: agrártörténeti szemle XX. 1978 382-394.

KAZIMIR 1971.

ŠTEFAN KAZIMIR: A XVI-XVIII. századi árviszonyok forrásanyaga és felhasználásuk az agrártörténeti kutatásban. In: Agrártörténeti Szemle. XIII. 1971 21-35.

KOMENDA 2001.

KOMENDA PÉTER: Kassa városa és 1557-1558.évi tilalmai. Egyetemi szakdolgozat, Miskolci egyetem, Miskolc, 2001.

LÉVAI 2000.

LÉVAI CSABA: Thomas Jefferson és a magyar borok. In: Agrártörténeti Szemle XLII. 2000. 3-4. sz. 427-453.

MAKRA – MIKA – VITÁNYI 2013.

MAKRA LÁSZLÓ – MIKA JÁNOS – VITÁNYI BÉLA: A tokaji bor jellemzőinek kapcsolata az éghajlati változókka. In: Muskovics Andrea Anna (szerk.): Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról. Budapest, 2013.224–233.

MÉSZÁROS 2010

MÉSZÁROS DEZSŐ: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Budapest, 2010.

NAGY 2013.

NAGY BALÁZS: A bor útja: a középkori európai borforgalomról. In: Muskovics Andrea Anna (szerk.): Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról. Budapest, 2013. 300-303.

N.KISS 1973

N. KISS ISTVÁN: Szőlő-monokultúra a Hegyalján, XVI-XVIII. század. In: Agrártörténeti Szemle. XV. 1973 383-389.

N. KISS 1975

N. KISS ISTVÁN: Mérték, állam és társadalom. In: Agrártört. Sz. XVII.1975. 273–292.

OROSZ 2012.

OROSZ ISTVÁN: Adatok a Tokaj-hegyaljai szőlő és borkultúra történetéhez. In: Frisnyák Sándor–Gál András (szerk.): Tokaj-hegyaljai borvidék. Hazánk első történeti tája. Nyíregyháza – Szerencs, 2012. 71-89.

OROSZ 2013.

OROSZ ISTVÁN: Dercsényi János és a tokaji bor. In: Muskovics A. (szerk.): Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról. Bp., 2013. 72-76.

PRICKLER 1965.

PRICKLER, HARALD: Zur Geschichte des burgenländisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Schlesien und Polen. In: Zeitschrift für Ostforschung 14(1965) 294-320; 495-529; 731-754.

RITTER, 1984.

RITTER, WIGAND: Handelswege und Städtesysteme. In: Stadtstrukturen an alten Handelswegen im Funktionswandel bis zur Gegenwart. Hrsg. Franz Tichy–Jürgen Schneider. Schriften des Zentralinstituts für Fränkische Landeskunde und Allgemeine Regionalforschung. Neustadt an der Aisch, 1984.

SOLYMOSI 1990

SOLYMOSI LÁSZLÓ: A szőlő utáni adózás első korszaka. In.: Agrártörténeti Szemle. XXXLL. évfolyam 1990. 1-4. sz. 22-51.

SURÁNYI 2009.

SURÁNYI DEZSŐ: Bencés szőlőbirtokok és a szőlő művelése a Kárpát-medencében (Történeti ökológia adalékokkal). In: Agrártörténeti Szemle. L. 2009. 1-4.sz. 37-71.

SZAKÁLY 1972

SZAKÁLY FERENC: Balázs Deák gyöngyösi kereskedő üzleti könyve. In. Agrártörténeti Szemle. XIV. 1972 356-383.

SZAKÁLY 2000.

SZAKÁLY ORSOLYA: Borkiviteli kísérletek A Tokaj-Hegyaljáról a XVIII. század utolsó harmadában. In: Agrártörténeti Szemle. XLII évfolyam 2000. 3-4.sz. 301-321.

SZENDE 2004.

SZENDE KATALIN: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Bp., 2004.

TÓZSA-RIGÓ 2006.

TÓZSA-RIGÓ ATTILA: Az 1497-es pozsonyi borkimérési statútum. In: Agrártörténeti Szemle XLVII. 2006., 1-4. szám 201–222.

TÓZSA-RIGÓ Kézirat

Történeti hálózatkutatás a modern történetírásban.

TÓZSA-RIGÓ 2014

TÓZSA-RIGÓ ATTILA: A dunai térség szerepe a kora újkori Európa gazdasági rendszerében. Miskolc, 2014.

VADAS-RÁCZ 2010.

VADAS ANDRÁS-RÁCZ LAJOS: Éghajlati változások a Kárpát-medencében a középkor idején. In. Agrártörténeti Szemle. LI. 2010. 1-4. sz. 39-63.

VINKLER 2009

VINKLER BÁLINT: Krakkói vámnaplók tokai-hegyaljára vonatkozó bejegyzései 1597-ben. In: Orosz István és Papp Klára (szerk.): Szőlőtermesztés és borkereskedelem., Debrecen, 2009. 55–75.

VINKLER 2013.

VINKLER BÁLINT: Magyarországi borok Krakkóban a XVI. század végén. 1589-1600. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem, 2013.

ŽADANSKY 1996

JURAJ ŽADASKY: Felvidéki (ma Szlovákia) városok kereskedelmi kapcsolatai a tokaji borvidékkel. In: Tokaj és hegyalja XVII. 1996. 161-167.